

◆ Dünya Kriz Bölgeleri 10 ◆

Şii-SÜNNİ İLİŞKİLERİ

(Güç Mücadelesinin Anatomisi)

Dr. Ahmet Emin Dağ

Dünya Kriz Bölgeleri 10

Şii-SÜNNİ İLİŞKİLERİ

(Güç Mücadelesinin Anatomisi)

Hazırlayan

Dr. Ahmet Emin Dağ

Genel Yayın Yönetmeni

Dr. Ahmet Emin Dağ

Editör

Ümmühan Özkan

Kapak ve Sayfa Tasarımı

Nuhun Gemisi

©İNSAMER 2019

Bu yayının bütün hakları İNSAMER'e aittir.

Baskı

Pelikan Basım

Maltepe Mh. Gümüşsuyu Cd.

Odin İş Merkezi No. 1/28 Topkapı-İSTANBUL

İHH
İNSANI YARDIM VAKFI

İNSAMER
İHH İNSANI VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
İHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

İNSAMER, İHH İnsani Yardım Vakfı'nın araştırma merkezidir.

İÇİNDEKİLER

Sorun	1
Şii Jeopolitiği	6
Sorunun Boyutları	8
a) Dinî Faktör Olarak Şii-Sünni İlişkileri	11
b) Jeopolitik Kriz Alanı Olarak Şii-Sünni İlişkileri	13
c) Emperyalist Proje Olarak Şii-Sünni Gerilimi	17
Ülkelerin Etkisi	22
Suriye	22
İran	34
Irak	38
Lübnan	42
Suudi Arabistan	47
Yemen	50
Bahreyn	53
Pakistan	57
Sonuç	58

Sorun

İslam dünyasının en önemli tartışma konularının başında Şii-Sünni ilişkileri ve giderek şiddetini arttıran mezhebî güç mücadelesi gelmektedir. 2011 yılından bu yana şahit olduğumuz Suriye, Irak ve Yemen'deki savaşlar, aslında mezhebî ihtilafların sadece kitap sayfalarında kalmış fıkhi bir sorun olmadığını, bilakis uygun koşullar ortaya çıktığında birbirinin kanını dökcek bir fanatizme dönüşebildiğini göstermiştir.

Bilindiği gibi, Şiilik ve Sünnilik adıyla oluşan ayrışma, İslam tarihinin ilk yüzyılındaki siyasi çekişmelerden doğmuştur. Sahabe arasındaki siyasi düşünce farklılıkları sonucu vuku bulan ihtilaf; tarihî süreç içinde önce taraftarlarını, sonra kendi dinî örgüsünü ve motivasyonlarını meydana getirmiştir. Peygamberimizin vefatından sonra kimin halife olacağı yönündeki tartışmalarla baş-

layan çekişme hâli, ilk defa 654 yılında Sıffin'de sıcak savaşa dönüşmüştür. Bu ilk ayrışma sonrasında başlayan gerilimli süreç akabinde, 11. yüzyılda Selçuklu-Fatımi savaşları ve 16. yüzyılda Osmanlı-Safavi çatışması, iki taraf arasındaki siyasi kavganın tüm İslam tarihine yayılmasında etkili olmuştur. Neredeyse her beş asırda bir kendini tekrar ettiği görülen bu hesaplama, içinde bulunduğumuz 21. yüzyılda bu defa da İran-Suudi Arabistan görüntüsü altında yeniden İslam dünyasının geleceğini tehdit edecek bir hayalet gibi ortaya çıkmıştır.

Geçmişte olduğu gibi bugün yaşanan siyasi çekişmelerde de Şii ve Sünnilerin her seferinde farklı taraflarda yer almalarını sadece dinî taraftarlığa indirgemek, sorunun "siyasi" özünü kaçırmaya yol açmaktadır. Bu durumun en acı sonucu da "dinî taraftarlık" adına her türlü çatışmacı söylemin kendine kolayca taraftar bulması olmaktadır. Ortaya çıktığı toplumun sosyoekonomik ve kültürel seviyesine göre dozu/şiddeti değişen çatışma kültürü, herkesin zihnini bulandırarak kimi zaman büyük resmi unutturacak kadar gözleri perdelemektedir. Geçmişteki kanlı çekişmelere taraf olmanın gerekçesi hâline getirilen "ehlibeyt sevgisi", "mazlumların tarafından durma" ve "doğrunun yanında olma" gibi masum görünen yaklaşımlar, sonradan kör bir taraftarlığa dönüştürülmüştür.

Oysaki her iki mezhebî anlayışın taraftarları arasında tümüyle fanatik olanlar bulunduğu gibi, çatışma yanlısı olmayan ve büyük çoğunluğu oluşturan kitleler de yer almaktadır. Tekfirci

düşünce sahiplerinin kullandığı argümanlar her ne olursa olsun, birbirinin kanını dökecek bir yaklaşımın Müslümanların gündeminden çıkarılması büyük önem taşımaktadır. Bu sorun, özü itibarıyla siyasi ihtilaflarla başlamış ve günümüzde de hâlen siyasi ihtilaflarla sürmektedir.

Gerilim ve çekişme kavramları, Şiiiler ve Sünniler arasındaki tarihî ilişkilere genel rengini vermekle birlikte, geçmişten itibaren iki tarafı uzlaştırmaya çalışan girişimler de yok değildir. Bu tür arayışların, genellikle büyük bir dış düşmanın İslam dünyasının varlığını tehdit ettiği dönemlerde daha fazla olduğu görülmektedir. Moğol istilasından sonra ortaya çıkan birlikçi arayışlar (Kübreviyye Hareketi gibi) 15. yüzyıl sonlarında etkisini kaybederken, 19. yüzyılda İslam dünyasına yönelik Batılı istilanın dayatmasıyla yeni uzlaşma arayışları gündeme gelmiştir. Son yüzyıl içindeki en önemli ittifaklardan biri, Osmanlı'nın dağılma sürecinde ve 1. Dünya Savaşı'ndan sonra, Güney Asya'daki Hilafet Hareketi'dir. Bu dönemde birçok hilafet toplantısı Şii ve Sünni delegelerin ortak katılımıyla yapılmıştır. 1959 yılında Ezher Şeyhi Mahmud Şeltut'un *Oniki İmam Şiiliği*'ni beşinci meşru fıkıh ekolü olarak ilan etmesi, dinî yakınlaşmayı pekiştirmiştir; sivil düzeyde ise Müslüman Kardeşler hareketi ile İran'daki Nevvab Safavi liderliğindeki Şah karşıtı muhalefet, ciddi bir iş birliği yapmıştır.

Son yüzyıl içindeki bu tür adımlar, etkileri çok fazla olmasa da çatışmacı gerilimleri hafifletme adına cılız girişimler olarak tarihteki yerini almıştır. Gelinen aşamada, başta Ortadoğu olmak üzere İslam dünyasının birçok bölgesinde Şiilik ve

Sünnilik adına birbirinin kanını döken grupların varlığı, bütün duyarlı Müslümanlara birtakım önlemler alma ihtiyacını dayatmaktadır.

Son dönem Şii-Sünni ilişkilerini ve dengelerini belirleyen üç önemli kırılma noktası olmuştur:

- 1. 1979 İran Devrimi:** Devrim, sadece İran'daki rejimi değil Ortadoğu'daki Şii-Sünni dengelerini de değiştirmiştir. Tüm İslam dünyasının Batılı hegemonya altında olduğu bir dönemde İran'daki Şii devrimi, Sünni dünyada siyasi düzeyde temkinli karşılanmış olsa da sivil düzeyde baskı altındaki halklar nezdinde farklı etkileri olmuştur. Bu kısmi farklılığı kuşkuya dönüştüren olay ise, İran-İrak Savaşı'dır (1980-1988). Başta Suudi Arabistan olmak üzere Körfez ülkelerinin kışkırttığı ve maddi olarak beslediği bu savaş boyunca, sanki Saddam Hüseyin idaresindeki Irak tüm Sünni dünyası için, İran ise tüm Şii dünyası için savaşıyormuş gibi bir algı oluşturulmuştur. Bu savaştan bağımsız olarak düşünüldüğünde İran Devrimi'nin en önemli etkisi, yüzyıllardır Sünni anlayışın gölgesinde kalmış görünen Şii dünyayı siyasal bir güç hâline getirmiş olmasıdır. Bu etki, bugün yaşadığımız mezhebî gerilimin bir anlamda tetikleyicisidir.
- 2. 2003 Irak'ın İşgali:** Saddam yönetimini bitirmek üzere gerçekleşen ABD işgali ve sonrasındaki olaylar, bölgede yeni bir Şii siyasi gücü ortaya çıkarmıştır. Bu yeni Irak Devleti, önceki İran Devrimi'nin bir devamı olarak algılandığından, Şiiliğe ve İran politikalarına karşı zaten

var olan güvensizliği zirveye taşımıştır. Önceki İran Devrimi'nden farklı olarak Irak'ın yol açtığı etki daha çok siyasal üstünlüğün yitirilmesinde kendini göstermiştir. Şöyle ki, İran Devrimi zaten çoğunluğu Şii olan bir ülkede vuku bulduğu için sınırlı alanları etkilerken; Irak'taki temel sorun, nüfusunun yarıya yakını Sünni olan bir ülkede, yüzyılların geleneği olarak süregelen "Sünnilerin siyasi anlamda üstün olduğu" gerçeğini yok etmiş olmasıdır. Böyle bir değişimin ABD işgali sayesinde yaşanması ve üstelik sonrasındaki uygulamalar, Şiiilerin niyeti konusuna büyük bir güvensizlik oluşturmuştur.

- 3. 2011 Arap Baharı:** Arap Baharı, hâlihazırda gergin durumdaki Şii-Sünni ilişkilerini farklı cephelere taşıyan bir rol oynamıştır. Halkların daha fazla özgürlük ve eşitlik talebi, kısa süre içerisinde manipüle edilerek bölgesel ve küresel güçlerin nüfuz savaşına dönüştürülmüştür. Suriye, Yemen ve Lübnan'daki dengeler, bölgede Arap-Fars rekabetine dayalı çekişmeyi mezhebî bir motivasyonla dinî bir savaşa dönüştürmüştür. Yüz binlerce insanın hayatını kaybettiği savaşlar, sadece ilgili ülkelerdeki Şii ve Sünni kesimlerde değil, tüm İslam dünyasındaki Şii ve Sünni topluluklar arasına aşılması zor uçurumlar oluşturmuştur.

Bugün yaşanan sorunlara kalıcı birer çözüm önerilemek için çatışmaların karakterini anlamak ve bu çatışmaları besleyen unsurları etkisizleştirmek gerekmektedir. Genel olarak Şii-Sünni ilişkilerini düzeltmek neredeyse imkânsız olduğuna göre, en azından çatışma yaşanan bölgelerde

yerel çözümler bulunması, daha fazla kan dökülmesinin önüne geçebilir. Zira Irak'taki problemin çözümünü Lübnan'daki Şii-Sünni çatışmasının çözümüne bağlamak veya Suriye'deki sorunu Yemen'e endekslemek, meseleyi daha da karmaşıklaştırmaktan başka bir işe yaramamaktadır.

Şii Jeopolitiği

Bugün İslam dünyasının %9-11 oranında bir bölümü, yani 160-180 milyonu, Şii inancına mensup kişilerden oluşmaktadır. İran, Irak, Bahreyn ve Azerbaycan, Şiiilerin oransal çoğunlukta olduğu ülkelerdir; bu ülkelerde nüfusun yarısından fazlası Şii'dir. Afganistan, Pakistan, Lübnan, Suudi Arabistan, Suriye ve Yemen'de de hatırı sayılır oranda Şii nüfus yaşamaktadır. İran'dan sonra sayısal olarak en kalabalık Şii nüfus Pakistan'dadır. Her ülkede ayrı ibadethaneleri olan Şii ve Sünniler, buldukları ülkeye ve siyasi koşullara göre birbirleriyle değişken ilişkilere sahiptir. Kimi ülkelerde arada büyük bir güvensizlik varken kimi ülkelerde ise taraflar arasında daha istikrarlı bir ilişki bulunmaktadır.

Şii mezhebinden bahsederken homojen bir dinî ya da siyasi kitleden de bahsedilemez. Şiiilik her ülkede farklı bir tarihsel evrime uğradığından, kendi içinde değişik alt ekollerden oluşmaktadır. Bugün yaşanan sıkıntılardan biri de her biri farklı olduğu hâlde tüm Şii topluluklara aynı şekilde yaklaşılmasından kaynaklanmaktadır; hatta kimi Alevi-Nusayri inanç mensuplarının dahi aynı torbaya konularak diğer Şii toplulukları temsil ediyormuş gibi sunulması da yaygın hatalardan biridir. Bu-

gün İslam dünyasındaki Şii inancını dört büyük grupta toplamak mümkündür: Oniki İmam Ekolü, İsmaili Ekolü, Zeydi Ekolü, Dürzi Ekolü.

Şii İnancını Temsil Eden Dört Büyük Ekol ve Var Oldukları Ülkeler	
Oniki İmam Ekolü	İran, Irak, Lübnan, Suudi Arabistan, Bahreyn
İsmaili Ekolü	Pakistan, Afganistan, Hindistan
Zeydi Ekolü	Yemen
Dürzi Ekolü	Suriye, Lübnan, İsrail, Ürdün

Şii Nüfusun En Yoğun Olduğu Ülkeler		
Ülke Adı	Şii Nüfus	Oran (%)
İran	70 milyon	%90
Pakistan	32 milyon	%17
Hindistan	20 milyon	%<1
Irak	19 milyon	%60
Yemen	9 milyon	%35
Azerbaycan	9 milyon	%70
Endonezya	5 milyon	%<1
Suudi Arabistan	4 milyon	%15
Suriye(Aleviler dâhil)	3 milyon	%9
Afganistan	3 milyon	%12
Lübnan	1,5 milyon	%30
Bahreyn	1 milyon	%65
Kuveyt	0,7 milyon	%25

Bu rakamlara göre dünyadaki Şiiilerin %75'i beş ülkede yoğunlaşmış durumdadır. İran'daki Şiiiler, dünyadaki tüm Şii nüfusun %40'ını, Pakistan'dakiler %15'ini, Irak'takiler %10'unu, Hindistan'dakiler %8'ini, Yemen'dekiler ise %5'ini oluşturmaktadır. Nüfus olarak bu beş ülkedekinden çok daha az olsa da Bahreyn'deki 1 milyonluk Şii kitle, ülke nüfusunun çoğunluğunu oluşturduğu için, siyasal anlamda bu ilk beş ülkedekinden farklı koşullara sahiptir. Şii coğrafi dağılımında ilk beşi oluşturan bu ülkeler, aynı zamanda Şii-Sünni ilişkilerinin en hararetli olduğu bölgelerin de başında gelmektedir. Bu ülkelere ilave olarak Nijerya, Türkiye, Tanzanya, Umman, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Avrupa ülkeleri ve ABD'de de hatırı sayılır bir Şii nüfus yaşamaktadır.

Niteliksel olarak bakıldığında, Şii nüfus birçok ülkede orta-alt ya da yoksul kesimi oluşturmaktadır. Özellikle petrol zengini Sünni(!) Arap ülkelerindeki Şiiilerin ekonomik olarak adaletsizliğe maruz kaldıklarına inanmaları, Sünnilere karşı besledikleri tarihsel öfkeye ekonomik gerekçeler de eklemektedir. Sosyoekonomik anlamda Şiiilerin en iyi durumda olduğu ülkeler ise doğal olarak İran, Irak, Lübnan ve Suriye'dir.

Sorunun Boyutları

Son 40 yıldır İslam dünyasının farklı coğrafyalarında Şii ve Sünni toplumlar arasında şiddetini giderek artıran bir gerilim bulunmaktadır. İran Devrimi'nden sonra Şiiiliğin yeniden siyasal bir güç olarak yükselişi, başta İran'a yakın Ortadoğu coğrafyasındaki Şii azınlıklar arasında olmak üze-

re, bölgede değişik dip dalgalarının yüzeye yansımalarına neden olmuştur. Basra Körfezi boyunca sıralanan ülkelerde nüfusun önemli bir bölümünü Şiiiler oluşturduğu için İran Devrimi, Suudi Arabistan'ın başını çektiği Körfez İşbirliği Örgütü üyesi rejimler tarafından varoluşsal bir tehdit olarak algılanmıştır.

Kuşkusuz her şeyin İran'daki devrimle başladığını söylemek mümkün değildir; ancak bu ülkedeki Şii devrimin, kendisinden sonra bölgede yaşanan birçok olayda bir şekilde etkili olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin Lübnan iç savaşı sırasında (1975-1989) Şii Emel örgütü ile başlayıp Hizbullah'ın 1983'ten sonra sahneye çıkması ile tırmanan Şii siyasal ve militarist yükselişinde İran'ın rolü çok açıktır. 1989 yılından itibaren Afganistan'daki iç çatışmalarda önemli rolü olan Şii Hazara topluluğunun lojistik imkânları da Tahran'daki yönetimden bağımsız düşünülemez. Bugün Yemen'deki iç savaşta Husi hareketi olarak bilinen Ensarullah grubunun sahip olduğu savaş kabiliyetinde yine İran'ın katkısı büyüktür. Pakistan'daki Şii-Sünni çatışmalarının İran'daki devrimden sonra tırmanması da aynı şekilde dikkat çekicidir.

Nihayetinde son olarak Suriye ve Irak iç savaşlarında dışa yansıyan tablo, bölgedeki hemen her krizde İran faktörünün bir şekilde söz konusu olduğunu göstermektedir. Ancak bu tespiti yaparken Tahran yönetiminin bu tırmanışta tek aktör olduğunu söyleyip tüm sorumluluğu İran'a yüklemek de elbette mümkün değildir. Bu krizleri tırmandıran unsurlar arasında bir tarafta İran var

ise, diğer tarafta her seferinde ya Suudi Arabistan ya da onun desteklediği bir ülke bulunmaktadır. Dolayısıyla bölgedeki her krizde rastlanan parmak izleri; İran-Suudi Arabistan veya Fars-Arap rekabetini göstermektedir. Üstelik mezhebî öfkeyle beslenen bu gerilim, sadece Ortadoğu bölgesinde değil tüm İslam dünyasında geleceği tehdit eden bir unsura dönüşmüştür. Örneğin, Irak iç savaşında (2006-2009) hayatını kaybeden sivililerin sayısı, bu ülkede işgalci Amerikan askerleri tarafından öldürülen sivillerin sayısından onlarca kat daha fazladır. Yaralananlar, sakat kalanlar, yakılan camiler, harap edilen mezarlıklar, yağmalanan yerleşim yerleri ve hepsinden önemlisi bütün bu katliamların travmasını yaşayan yeni nesiller, bu kanlı hesaplaşmanın şahitleridir. Irak'ta sadece kentler değil, kentlerin içindeki mahalle ve sokaklar bile artık Şii-Sünni ayrımı ile birbirinden kopmuş durumdadır.

Benzer şekilde Suriye ve Yemen'deki iç savaşlar, toplumları mezhebî anlamda parçalamakla kalmamış, İslam dünyasında büyük bir travma yaratmıştır. Zira bu ülkelerde devam eden savaşlar, İslam dünyasının farklı bölgelerinden binlerce Şii ve Sünni militanın buralara gelmesine zemin hazırlamıştır. Bu kişiler, bölgede bir süre savaştıktan sonra kendi ülkelerine dönmekte ve mezhebî öfkelerini kendi ülkelerinde yaşayan insanlara karşı da kullanmaktadırlar.

Bugün yaşanan Şii-Sünni ilişkilerindeki sorunun boyutlarını anlamak ve gittiği yöne dair doğru tespitler yapabilmek için, meseleyi üç farklı açıdan analiz etmek faydalı olacaktır.

a) Dinî Faktör Olarak Şii-Sünni İlişkileri

Tarihî süreç, İslam'ın ilk yüzyılındaki siyasi çekişmeyi sonraki dönemde dinin farklı yorumları hâline getirmiştir. Bu nedenle bugün yaşanan gerilimi haklı kılmak için, tarihte yaşanmış olaylara ve bağlantılarına yapılan her referans, Müslümanlar arasında birbirine "yabancılaştırıcı" etkiyi pekiştirmektedir. Bugün bir tarafı "Yezid'in torunları" diğer tarafı "Rafiziler" diye yaftalayıp yüzlerce yıl önce yaşanmış bir olayın aktörleri imiş gibi sunmak, bölgemizde vuku bulan siyasi çekişmelerde dinî çağrışımları sürekli tazelemek, tarihin sayfaları arasında kalması gereken öfkeyi canlı tutmaktan başka bir işe yaramamaktadır. İki tarafın uç yorumları ile sürekli beslenen ve toplumların sinir uçlarını harekete geçiren bu referanslar, "nefret ettirici" boyutlara geldiklerinde de kanlı olaylara sebebiyet vermektedirler. Şu açıktır ki, tarafların dinî referansla yaptıkları çıkışlar, çözüm üretmekten ziyade taraftar kazanmayı ve rakibinin taraftar kitlesini azaltmayı hedef alan stratejilere dönüşmektedir. Hem Sünni kesim içinden çıkmış tekfirçi anlayışın hem de Şii kesim içinden neşet eden karşıt tekfirçi grupların dinî argümanları, sanki tüm Sünni ve Şii dünyayı temsil ediyorlarmış gibi kullanmaları, taraflar arasındaki çıkmazı daha da büyütülmektedir. Bugün, taraflar ister kabul etsinler ister etmesinler, her iki kesimin de kendine ait toplumsal bir tabanı ve özgül bir ağırlığı bulunmaktadır. Bu iki grubun paylaştığı coğrafya aynı olduğu için, bir arada yaşamak dışında tek seçenekleri, birinin diğerini yok etmesi gibi yıkıcı bir hayaldir; ancak milyonlarca insanın

yok edilmesi mümkün olmadığı gibi, sürekli bir hınç duygusunu yaşatmanın da çözüm olmadığı ortadadır.

Her iki tarafın da tarihin derinliklerindeki siyasi ihtilaflardan ürettikleri “dinî fedakârlık” ideali, o mezhebe inanan kitleleri ister istemez rasyonellikten koparmakta ve kendi “kutsal dünyası”na tehdit oluşturan tüm “sapkınlarla” çatıştırmayı makul, hatta kutsal hâle getirmektedir. Sonuçta Suriye, Irak ve Pakistan gibi ülkelerde gördüğümüz üzere, bu süreç sivillerin ve masumların hayatını kaybettiği bir intikam seansına dönüşmektedir. Sorunu dinî olarak tahammül edilebilir boyutlara indirmek ve fitne aracı olmaktan çıkarmak elbette ki mümkündür.

Bu mesele, İslam tarihindeki siyasi bir anlaşmazlıktan doğmuş ve sonraki yüzyıllarda dinin farklı yorumlarına dönüşmüştür. Bu nedenle soruna yaklaşırken aşırı uçlardaki yorumları esas almak yerine, daha ortaya yakın olan ve Şii-Sünni toplulukların büyük oranda birleştikleri noktalara referanslar yapmak, çatışma alanlarını azaltacaktır. Bu şekilde davranmak, bugünkü Ortadoğu gerçekliğine bakıldığında, tarafların birbirleri için kullandıkları “Şii yayılcılığı” ve “Vahhabi Amerikan uşaklığı” gibi argümanlarını görmezden gelmek anlamında değildir elbette. Ancak her ekolün yanlışları üzerinden işe başlamak, yeni mazlumların ölümüyle neticeleneceğinden, her ölüm yeni bir intikam duygusunu doğuracak ve böylece çatışmanın sonu gelmeyecektir.

Şii-Sünni çekişmesini illa dinî bir düzlemde tartışacak isek, bu tartışmayı dinimizin değer verdiği farklı ilkeler üzerinden, örneğin yaşam hakkı (haksız yere bir cana kıymama), farklı meşru düşüncelere hoşgörü (müminlere karşı merhametli, kâfirlere karşı azametli) ve hepsinden önemlisi birlik beraberlik (Topluca Allah'ın ipine sarılın!) gibi ilkeler üzerinden yürütmek daha yapıcı olacaktır. Bu noktada her iki tarafın da karşısındakinin Müslüman olduğunu akılda tutması, empati kurmayı kolaylaştıracaktır. Tekfirciliğe görünüşte karşı olan birçok kişinin aslında bilinç altında Şiiliği ya da Sünniliği mahkûm ederken örtülü bir tekfircilik yaptığı da acı bir gerçektir. Bu sorunun çözüm yollarından biri, İslam'ın kurucu ilkelerine yönelmek ve asgari iman müştereklerini ön plana çıkarmaktır. Sonrasında yapılması gerekense genellemeci yaklaşımlardan kaçınarak belirli bir grubun marjinal görüşünü tüm topluluğun imanı gibi algılamaktan vaz geçmektir.

b) Jeopolitik Kriz Alanı Olarak Şii-Sünni İlişkileri

Yukarıda işaret edildiği gibi, özü itibarıyla İslam tarihindeki politik bir ihtilafa dayanan Şii-Sünni çekişmesi, aslında bugün dahi bu politik özünü korumaktadır. Ortadoğu'da şahit olduğumuz çatışma ve gerilimlerin temelinde -dinî argümanlar bolca kullanılmasına rağmen- hâlâ daha bu siyasi çekişmenin olduğu gerçeğini görmekteyiz. Bu dinî argümanı İran'ın kullanması ile Suudi Arabistan'ın kullanması arasında sadece Farsça ile Arapça arasındaki fark kadar bir fark vardır. Dolayısıyla Ortadoğu'nun siyasi coğrafyası içinde

bugün yaşanan birçok çekişmeye, sahada mezhebî söylem hâkim olsa da, aslında aktörlerin siyasi ihtirasları, güvenlik kaygıları, ekonomik çıkarları, jeopolitik öncelikleri yön vermektedir. Şii'lere duyduğu öfkenin onda birini katil Amerikan askerlerine karşı hissetmeyen Suudi rejimi ne kadar Sünni değerlere bağlı ise, öldürdükleri yüz binlerce Müslüman sivile rağmen Suriye, Rusya ve Ermenistan gibi ülkelerle müttefik olmaktan kaçınmayan İran da Hz. Ali'nin geleneği iddiasındaki Şii değerlere o kadar bağlıdır.

Bugün siyasi amaçlar söz konusu olduğunda mezhep "araçsallaştırılmaktadır." Mezhebin dış politikadaki belirleyiciliği, sınırlı olmanın ötesinde, kimi yerde sadece hedeflenen politikayı meşrulaştırmaktan ibarettir.

Günümüzde Şii-Sünni geriliminin oluşturulmasında sıklıkla kullanılan en önemli argüman, İran'dan Güney Lübnan'a uzanan bir Şii ekseninin ortaya çıktığı ve bu eksenin Sünni dünyayı ikiye böldüğü düşüncesidir. Öncelikle her jeopolitik yaklaşım gibi doğruluğu tartışmalı olan bu görüş, gerçekleri tümüyle izah etmemektedir. Bu noktada her şeyden önce kabul edilmesi gereken mevzu, Şii'lerin yaşadığı coğrafi bölgelerin tarih boyunca hep var olduğudur. Bu yerler tarihsel olarak geleneksel Şii bölgeleri olarak bilinmektedir. Üstelik bunun bütüncül bir düşman hattı olmadığı, istenirse siyasal anlamda tüm İslam dünyası için bir avantaja dönüştürülebileceği de unutulmamalıdır.

Dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan her Şii bireyin kendini İran'dan emir almaya mecbur hissettiğini düşünmek ve bu Şii ekseninin gönüllü fedaileri olduğunu zannetmek muhakkak ki ciddi bir yanılgıdır. Şii dünyanın kendi içindeki ihtilafları, kimi yerde Sünnilerle yaşadıklarından çok daha fazladır. O yüzden her olayda ortak hareket eden homojen bir topluluk olmadığı gibi, homojen bir hat da söz konusu değildir.

“Var olan bu Şii kuşak Sünni dünyayı bölmekte midir?” sorusu yanlış sorulmuş, kasıtlı bir sorudur. Oysaki asıl sorulması gereken “Bu hayali hat hangi Sünni dünyayı bölmektedir; Türkiye ile Ürdün’ü mü, yoksa Lübnan’la Suudi Arabistan’ı mı? Gerçekten bireysel mensubiyet dışında, bölünme tehlikesi yaşayan, birlik beraberlik içinde böyle bir Sünni dünya var mıdır?” sorularıdır.

İşin özüne bakıldığında Ortadoğu’da çıkarları birbiriyle çelişen birçok ülke bulunmaktadır ve bu ülkeler de diğer bütün ülkeler gibi kendi politikalarına hizmet edecek araçları kullanmaktan çekinmemektedir. Bu araçlar kimi zaman etnik aidiyet kimi zaman mezhep kimi zaman da din olabilmektedir. Ortadoğu’daki savaşlarda İran hiç masum olmadığı gibi, Arap ülkelerinin de ondan geri kalır bir yanı yoktur. Bu nedenle İran siyasal yayılmacılığının bölgedeki Arap otokrasilerinde bir panik oluşturması, tarihî Fars-Arap rekabetinin bir uzantısı olarak görülebilir. Bugün İslam dünyasının ihtiyacı olan şey, gerçekte var olmayan Sünni dünyayı veya İran yayılmacılığında var olduğu zannedilen Şii dünyayı tahkim etmekten ziyade, ortak çıkarları bulmaya odaklanmaktır.

Günümüz Ortadoğu'sunda âdeta tüm çekişmeleri belirleyen üç ana politik eksen bulunmaktadır: Bir yanda Türkiye, Katar ve (kısmen) Ürdün'ün dâhil olduğu birinci grup; öbür yanda Suudi Arabistan, Mısır, BAE, İsrail ve (kısmen) Yemen'in bulunduğu ikinci grup; diğer yanda İran, Suriye, (kısmen) Lübnan ve Irak'ın bulunduğu üçüncü grup.

Bu üçlü bölünmede Suudi Arabistan'ın başını çektiği ikinci gruba ABD dışarıdan destek verirken, İran'ın başını çektiği üçüncü gruba da Rusya küresel olarak sahip çıkmaktadır. Dolayısıyla Ortadoğu'da birbirleriyle rekabet eden bu ülkelerin küresel ortakları da bölgedeki çatışmayı sürekli sıcak tutacak şekilde bu grupların yanlarında durmaktadır.

Böylesi bir jeopolitik sahada Şiilik ya da Sünniliğin belirleyicilik düzeyini olduğundan fazla abartmak, tarafların hiçbirine yarar getirmemektedir. Zira Suud cephesinin derdi Sünniliği korumak olmadığı gibi, İran cephesinin tüm ittifak değerlerini de Şiilik oluşturmamaktadır.

Burada vurgulanması gereken temel unsurlardan biri de ülkesel ve küresel politikaların sahada uygulanma sürecinde ortaya çıkan yerel aktörlerin rolüdür. Şöyle ki, küresel düzeyde ABD-Rusya, bölgesel düzeyde İran-Suudi Arabistan biçiminde görünen bu jeopolitik savaşı, sahada Şiilik ya da Sünnilik idealleri ile savaştığını söyleyen militanlar yürütmektedir. Yani bir yanda Irak'ta Şii bir militan kendince büyük bir cihad veriyormuş hissiyle Sünnilere ait bir camiye havaya uçururken diğer yanda Pakistan'da Sünni tekfirci bir militan

Şiiilerin kullandığı bir camiye yine aynı saikle saldırılmaktadır. Oysaki bu mikro ideallerin hizmet ettiği makro politika sahipleri için, sahadaki militanlar yalnızca sayısal verilerden ibarettir. Ancak onlar için basit bir "sayı" olan bu eylem ve yol açtıkları zayıflık, düşman olarak gördükleri toplum içinde yüzlerce dul ve yetimin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Dolayısı ile bölgede Şii-Sünni çatışması üzerinden büyük bir jeopolitik savaş yürütülmektedir. Burada manipüle edilmeye müsait bireysel mezhebî duygular, makro politika yürüten küresel güçlerin kullanımına hazır birer ateş topuna dönüştürülmektedir.

c) Emperyalist Proje Olarak Şii-Sünni Gerilimi

Şii-Sünni ilişkilerinde çoğu zaman günlük fıkhi tartışmalar sebebiyle dikkatlerden kaçan nokta, bu ihtilafın Müslümanların düşmanlarınca büyütülmeye çalışıldığı gerçeğidir. Son 10 yıldaki bütün mezhebî çekişmelere bakıldığında, Şii-Sünni çatışmasının yaşandığı Suriye, Irak, Pakistan, Lübnan, Yemen, Afganistan ve Bahreyn gibi ülkelerin tamamı, ya doğrudan doğruya yabancı işgali altındadır ya da Batılıların önemli askerî üslerine (ve çıkarlarına) ev sahipliği yapmaktadır.

1990'ların başında Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, komünist ideolojinin gücünü yitirmesiyle kendi uluslararası müdahalelerine meşruiyet zemini arayan Batı, İslam'ı bir tehdit olarak belirlemiştir. Bunu "Medeniyetler Çatışması" teziyle teorikleştiren ve stratejik yol haritasını çizen Batı dünyası, Ortadoğu'dan başlayarak sistemli bir hesaplaşma sürecine girmiştir. Bunda

temel amaç, yeni dönem içinde Batı kültürünü ve çıkarlarını tehdit eden Müslümanların gücünü törpüleyip kontrol edilebilir seviyede tutmaktır.

Bu amaçla “Büyük Ortadoğu Projesi” başta olmak üzere birçok girişim başlatan Batılı ülkeler, bu tür yöntemlerin işe yaramadığı noktada askerî operasyonlara başvurmaktan da çekinmemiştir. Ancak bütün bu manipülasyonlar, ne Ortadoğu’da istedikleri sonuçları almalarına yetmiş ne de bölgedeki durum kendi planladıkları gibi gelişmiştir: Örneğin 2000 yılından itibaren Filistin topraklarında Aksa İntifadası başladı. Aynı yıl İsrail karşısında Hizbullah’ın Güney Lübnan’daki zaferi Siyonistlere büyük bir yenilgi tattırdı. Irak’taki Amerikan işgali sonrasında başlayan silahlı muhalefet büyük bir yükseliş gösterdi. Aynı şekilde, Yemen’de Amerikan karşıtı güçlü direniş, Ortadoğu’da emperyalist politikaların kolayca uygulanamayacağını ortaya koydu. Bütün bu gelişmeler Amerika’ya yönelik 11 Eylül 2001 tarihindeki saldırılarla birleşince, Ortadoğu’daki süreç, Batı’nın (ve uzantısı İsrail’in) hayati çıkarlarını yakın tehdit menziline soktu. Bölgemizde ve küresel çapta, Batı’ya karşı farklı cephelerde ama tek bir hedefe odaklanmış âdeta büyük bir medeniyet savaşı veriliyormuş hissi uyandı. Acaba Batılı projelere karşı tüm İslam dünyası ortak hareket etmeye mi başlamıştı?

Bu yönüyle ne Irak, ne Afganistan, ne Filistin ne de Lübnan’da hesaplar tutunca bölge içi dinamiklerin birbirine karşı kışkırtılması süreci başladı. Bölgede birbirine karşı kullanılacak iki kart

bulunmaktaydı: Birincisi, bölgenin en önemli kültürel zenginliğini oluşturan farklı etnik yapılar; ikincisi, tarih boyunca birbirleriyle rekabet hâlinde olsalar da bugün istikrarlı bir ilişkiye sahip farklı mezhebî kimlikler.

Sorun yaşadıkları her ülkeye asker göndere-meyeceklerinin farkında olan Batılı ülkeler için, bölgenin yerel sorunlarını kaşımak ve içerideki tarafları birbirine düşürüp güçlerini bitirmek daha akıllıca bir hareket olarak görülmüştür. Özellikle Ortadoğu'nun o dönemki politik gerçekliği içinde, mezhebî bir gerilimi çatışmaya dönüştürmek ve bu çatışma üzerinden bölgedeki tüm direniş güçlerinin enerjisini mezhebî çatışmalar içinde tüketmek en kolay hamlelerden biriydi.

Bu tarihlerde istihbarat örgütleri tarafından organize edildiği çok açık olan üç önemli kışkırtma eylemi yapılarak siyasal ve toplumsal bir operasyona girişildi. En yakın olandan geçmişe doğru giderek bu olayları sıraladığımızda süreci açıkça görebiliriz:

- Şubat 2006'da Irak'ın Samarra şehrinde bulunan ve Şiilerce büyük bir kutsallık atfedilen el-Askerî Türbesi havaya uçuruldu. Soruşturma dahi yapılmadan saldırının tekfirci gruplarca gerçekleştirildiğinin yayılması üzerine hemen ertesi gün bazı Sünni camiler havaya uçuruldu. Amerikan işgali altındaki ülkede, tekfirci Şii ve Sünni gruplar karşılıklı intikam saldırılarına başlamıştı bile. Yaklaşık üç yıl sürecek olan bu kanlı iç savaş sırasında yüzlerce cami havaya

uçuruldu, binlerce insan vahşi biçimde işkenceyle katledildi. Propaganda mekanizmaları da sürekli bu görüntüleri yayarak karşı tarafa yönelik şiddeti âdeta kutsadı. Böylece öncesinde Amerika'ya karşı mücadele eden Irak içindeki grupların silahlarını birbirlerine yöneltmesi, işgalcilerin işini kolaylaştırmış oldu.

- İkinci önemli olay 2005 yılı Şubat ayında Lübnan'da yaşandı. Ülkenin karizmatik başbakanı Refik Hariri, başkent Beyrut'ta yoğun koruma ordusuna rağmen düzenlenen büyük bir bombalı suikastla öldürüldü. Hariri suikastı, Lübnan içinde (tıpkı bir yıl önceki Irak el-Askerî Türbesi'ne yönelik saldırının yarattığı etkiye benzer şekilde) bir sosyal deprem oluşturdu. Hariri, Şii ve Sünni kesimleri bir arada tutabilen başarılı bir başbakan olduğundan, ülkede sosyal uyumun en önemli bileşeni durumundaydı. Suikasttan sonra, henüz soruşturma dahi açılmadan, birçok odak Hizbullah'ı suçlamaya başladı. Üstelik açılan soruşturmayı da yabancılar yürütüyordu. Bu suçlama dalgası, ülke içinde kaos yaratırken Şii-Sünni cepheleşmesini de derinleştirdi. Daha birkaç yıl önce İsrail'e yaşatılan hezimet nedeniyle büyük bir sevinç yaşayan ülke, bu kez silahlarını birbirine doğrultarak çatışmaya başlayan Şii ve Sünni militanların kaosuna teslim oldu.
- Batı'nın bölgedeki planları açısından üçüncü önemli adım, 2004 yılı Mart ayında Hamas lideri Şeyh Ahmet Yasin'in ve aynı yıl ekim ayında el-Fetih lideri Yaser Arafat'ın öldürülmesiydi.

Bu iki suikast, yukarıdaki iki olaydakine benzer bir toplumsal sonuç ortaya çıkardı. Siyonist rejime karşı direnişin en güçlü kalesi olan Filistin'de iki karizmatik liderin ortadan kaldırılması, bu iki liderin önderlik ettiği gruplar arasında çatışmayı tetikledi. Önce karşılıklı provokatif faili meçhul cinayetlerle başlayan olaylar, ardından tarafların birbirlerine yönelik açık suçlamalarına sonra da iç çatışmaya dönüştü.

Böylece Ortadoğu siyasetinde Batılılara ve Siyonistlere yönelmiş tüm silahlar bir anda hedef değiştirip Filistin, Lübnan ve Irak'tan başlayarak Müslümanların birbirlerini katlettikleri farklı iç savaşları ortaya çıkardı. İnsanların en temel ihtiyaçları için dahi zor para bulduğu bu ülkelerde, silahların kolayca bulunması manidar olmakla birlikte, öldürülen her bir sivil karşı tarafın eline intikam konusunda yeni bir bahane verdi.

Toplumsal hoşnutsuzluğa dayalı olarak 2011'den sonra başlayan Arap Baharı ise, ilk birkaç aylık başarısından sonra Batılıların manipölasyonu ile yukarıdaki stratejiye hizmet edecek bir katliam seansına dönüştürüldü. Şii ve Sünnilerin bir arada yaşadığı ülkelerde, hak talepleri olarak başlayan eylemler, kimsenin beklemediği bir hızla silahlı çatışmalara evrildi. Ülkelerin sosyal dokusunu oluşturan farklı etnik ve mezhebî kesimler, kısa süre içinde birbiriyle çatışan militanlar hâline geldi. Hasıllı, gelinen aşamaya bakıldığında, 2000'li yılların başında yükselen direniş dalgası ile bugün Şii-Sünni kapanına hapsolmuş grupların hâlinin büyük bir tezat oluşturduğu görölmektedir.

Ülkelerin Etkisi

Suriye

Suriye’de iktidarı elinde bulunduran Nusayri-Alevi azınlığın genel nüfusa oranı %9’dan daha fazla değildir. Geleneksel Şiilik ile çok fazla inanç ve hedef birliği olmasa da onun içinden çıkmış olan Nusayri inancı, kategorik olarak Şiiliğin alt kolu kabul edilebilir.

Suriye’deki Alevi iktidarın temelleri 1920-1946 yılları arasında Fransız manda idaresi tarafından atılmıştır. Osmanlı sonrasında başlayan Fransız işgaline karşı direnişin başını çekenler, Arap milliyetçisi Sünni kitleydi. Osmanlı döneminde, Suriye bölgesinin tüm devlet teşkilatı Sünni yerel eşraf tarafından yürütölmekteydi.

Fransızlar, kendi sömürge yönetimlerini kurabilmek için Osmanlı izlerini temizlemek ve yerel direniş sindirmek adına, Sünni Arapları bürokrasiden temizlemeye girişti. Bu sürecin bir parçası olarak da kendisiyle uyumlu Alevi ve Hristiyan azınlık grupları destekleyip Sünnilerden boşalan yerlere istihdam etti. Fransızların yaptığı bir diğer kötölük de ülkeyi, etnik ve dinî yoğunlaşmaya göre altı parçaya bölmek oldu.

Fransızlar, Hristiyan-yoğun bölgeyi Lübnan; Alevi-yoğun bölgeyi Lazkiye; Sünni-yoğun bölgeleri de Şam ve Halep devletleri şeklinde ayırırken, Cebel Dürüz bölgesini Dürzi bir devlet, Türkiye sınırındaki Hatay’ı da sancak statüsünde bir devlet olarak böldü.

İşgalciler 1946'da çekildiğinde geride; coğrafi anlamda birleşmiş bir ülke ama içeride toplumsal anlamda parçalanmış bir halk bırakmıştı. Yeni Suriye'de Sünniler kendilerini büyük oranda muhalefette, Alevi ve Hristiyanlar da iktidar kadrolarında buldular. 1950'lerin askerî darbeler, ideolojik çekişmeler ve mezhebî hoşnutsuzluklarla geçen kaotik ortamından sonra, 1963'te nihai darbeyi vuran Baas ideolojisine bağlı Alevi generaller, o tarihten itibaren tüm ülkeyi kontrolleri altına aldı. 1970 yılında iktidarı ele geçiren Esad ailesi ise, önceki Baas darbelerinden farklı olarak, kendi aile ve mezhebî diktatörlüğüne tehdit oluşturabilecek bütün muhalefeti tasfiye ederek bugüne kadar sürecek olan iktidarını kurdu.

Suriye'deki Alevi-Nusayri azınlık tüm iktidar mücadelesi sırasında kendi inanç ikliminden subaylarla dayanışma içinde olsa da iktidarı Şiiliğin evrensel hedeflerine göre yönetmek gibi bir kaygıyı hiç taşımamıştır. Özellikle de dindar Şiiliğin ilkeleriyle karşılaştırıldığında, Nusayri-Alevi iktidar elitin İran'daki Şii versiyonuyla uzaktan yakından hiçbir ilgisi yoktur. Bu sebeple ilkesel ve kategorik olarak Suriye'deki iktidarın yaptıklarını kendi azınlık çıkarlarına dayandırmak doğru olsa da tümüyle Şiiliğe mal etmek doğru değildir. Ayrıca İran'ın Şam'daki rejimi desteklemesini de mezhebî romantizme bağlamak bir o kadar yanlış olacaktır. Bu iki taraf arasındaki stratejik birliktelik, ideolojik ve konjonktürel sebeplere dayalı olarak gelişmiştir. İki ülke arasındaki yakınlaşma, 1979 yılında İran'da yaşanan devrimden sonra başlamıştır.

İran'daki dönüşüm aslında, farklı sebeplerle Suriye'nin Arap dünyasından kısmi olarak dışlandığı bir döneme denk gelmiştir. Bu dönemde Hafız Esad yönetimi ile Körfez monarşileri ve Irak arasında büyük bir çekişme söz konusuydu. İran yönetiminin devrim sonrası yaşadığına benzer bir yalnızlaşma, Suriye için de geçerliydi; bu durum iki ülkeyi birbirine yakınlaştırdı. Bir süre sonra İran-Suriye birlikteliği, Lübnan'daki Şii grupların desteklenmesi ve İsrail karşıtlığı ile pekişerek 1990'lı yıllarda Batı'nın sponsorluğunda yürütülen Ortadoğu Barış Süreci başta olmak üzere, birçok siyasi ve ekonomik hamleye karşı ortak bir cephe hâlini aldı.

Böylece Suriye, Arap dünyası içinde yaşadığı yalnızlığı İran ve Rusya ile daha kontrolsüz ilişkiler kurarak telafi etmeye başladı. Bu beraberlik, 2000'li yıllarla birlikte bölgede yaşanan olaylar sebebiyle iki taraf arasında stratejik ortaklığa dönüştü. Bu yakınlığı bir "Şii dayanışması" hâline getiren ise, 2011 yılında başlayan Suriye iç savaşı oldu.

Suriye'de 2011 yılı Mart ayından itibaren başlayan demokrasi ve daha fazla eşitlik talep eden sokak hareketlerini tehdit olarak gören Esad yönetimi, kurnazca bir manevra ile çekişmeyi mezhebî çatışmaya dönüştürdü. Daha gösteriler ilk başladığında rejim, hiçbir tehdit olmadığı hâlde, kırsal bölgelerdeki Alevileri silahlandırıp kan bağışlarıyla ilgili kampanyalar başlattı. Eş zamanlı olarak fısıltı gazeteleri aracılığıyla göstericilerin

fanatik mezhep düşmanları olduğunu yayan beşinci kol faaliyetleri ile uydurma katliam haberleri yapılarak tüm Aleviler arasında korku ortamı oluşturuldu. Yarıdan fazlası apolitik olduğu hâlde ayaklanmaların daha birinci yılı sonunda mezhep bilinci köpürtülmüş olan Aleviler, kendi varlıklarını Esad yönetiminin devamına bağlamış ve Esad yanlısı gösteriler yaparak muhaliflere karşı mesaj verme ihtiyacı hissetmişlerdi. Psikolojik olarak Esad'ın arkasında belirgin bir Alevi yoğunlaşması gören muhalefet de başlarda belli belirsiz dillendirdiği "azınlık diktatörlüğü" temasına daha fazla sarılmaya başladı. Böylece bir tarafın diğerine güvensizliği karşılıklı olarak birbirini besleyen bir gerilime (güvenlik ikilemine) dönüşmüş oldu.

Başlangıçta suçlamalar doğrudan Esad'a ve rejimine yöneltilirken, sonrasında ülkedeki Alevi azınlık suçlanmaya başlanmış ve Suriye toplumunun Sünni, Alevi, sosyalist, komünist, milliyetçi tüm kesimlerinin demokrasi talepleri mezhep çekişmesi hâline dönüşmüştür. Bu noktada, bütün bu sürecin bilinçli bir medya kampanyasıyla yürütüldüğünü de belirtmek gerekir. Sadece Aleviler değil, diğer etnik ve dinî kesimler de benzer bir el-Kaide (DAEŞ) ve Sünni fanatizmi korkusuyla muhalefete yaklaşmaktan çekinmiş ve hızla Esad rejimine bağlanmıştır.

Esad'ın uyguladığı ikinci taktik, toplumu ve ülke topraklarını birbiriyle ilişkilerini kopararak bölmek olmuştur. Başından itibaren stratejik bir taktik olarak büyük kentlere yoğunlaşan Esad

rejimi, kırsal bölgeleri de mutedil Suriye muhafefetine terk etmektense aşırı görüşlere sahip silahlı yabancı milislerin insafına bırakmayı tercih etmiştir. Hasılı rejim, bir yandan bu bölgelerdeki yaşamsal alanları ve altyapıyı kullanılamaz hâle getirirken bir yandan da yabancı militanların Suriye toplumuna karşı her türlü aşırılığına izin veren bir ortam oluşturmuştur. Bu da muhaliflere olan güveni tamamen yok etmiştir.

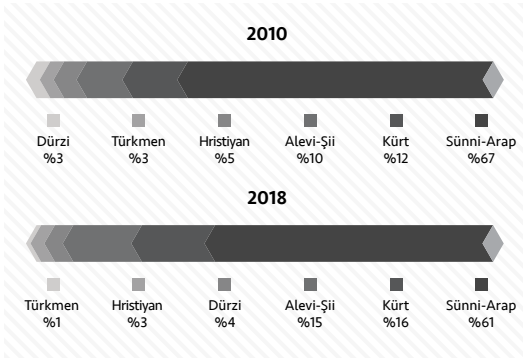
Şii idealleri için savaşmadığı çok açık olan Suriye rejiminin başından itibaren kendi iktidarını korumak için ülkede yaşanan süreci Şii-Sünni çatışmasına dönüştürmek gibi bir siyaset güttüğü açıktır. Baas rejimi, dünyadaki tüm Şiiilerin desteğini almak için elindeki mezhep kozunu cömert biçimde kullanırken, buna mukabil aşırı grupların benzer mezhebî vurguları da bu oyuna hizmet etmiştir. Mısır diktatörü Hüsnü Mübarek ya da Tunus monarkı Zeynilabidin bin Ali söz konusu olduğunda yapılmayan bu etnik ya da dinî tasnif, Beşşar Esad için yerli yersiz yapılmış ve sağduyulu yaklaşım yok olmuştur. İran gibi güçler, muhaliflerin içine yuvalanmış aşırı görüşlü grupların mezhebî nefret söylemlerini kendi kamuoylarına kontrollü bir şekilde aktarıp, karşılarında; kendilerini Şiiliği yok etmeye adanmış "Sünni"(!) fanatiklerden oluşan bir "Yezidler topluluğu" olduğu algısı inşa etmiştir. Buna mukabil, beri taraftaki aşırı grupların jeopolitik, siyasi ve bölgesel oyunları görmeksizin sadece kendi marjinal dinî söylemleri ile inşa ettikleri "Rafizilere ölüm!" sloganları, Suriye'deki hak-hukuk mücadelesini mezhebî bir fanatizme dönüştürmüştür.

İmajı yok olmakla birlikte Esad'ın bu iç savaşı sürdürme kapasitesi hâlâ oldukça güçlüdür. Zira devrim yaşanan diğer ülkelerdeki orduların yapısından farklı olarak Suriye ordusunda dikey çözülme, yani üst düzey komuta seviyesinde bir ayrılma söz konusu olmamıştır. Ülkedeki darbe geleneğinin Esad ailesine öğrettiği en önemli derslerden biri; "ordu yerine iç güvenlik birimlerinin güçlendirilmesi" olmuştur. Bu nedenle Suriye'de resmî ordunun savaş kapasitesi ve silah envanteri zaten çok güçlü değildir. Sonuçta ordunun tamamı muhalefet tarafına geçse dahi, Esad'a bağlı eğitilmiş özel birlikler bu savaşı uzun süre devam ettirme kapasitesine hâlâ sahiptir. Kaldı ki sadece iktidara yakın Aleviler değil, tarafsız Sünni sermaye dâhil ülkedeki zengin üst sınıf hâlen Esad'a desteğini sürdürmektedir.

Ülkedeki çekişmenin yol açtığı en büyük yıkım kuşkusuz toplumun sadece mezhebî değil, aynı zamanda etnik düzlemde de tam bir çöküş yaşamış olmasıdır. Suriye'de artık hiç kimse ülkenin dilediği herhangi bir yerinde yaşama şansına sahip değildir; belirli mezhebî ve etnik gruplar belirli alanlara hapsedilmiş durumdadır. Bu da söz konusu grupların, barış olsa dahi diğer toplumsal grupların yaşadığı bölgelerle karışma konusunda çok istekli olmayacakları gibi bir direnç oluşturmaktadır. Savaştan önceki nüfusun yaklaşık 25 milyon civarında olduğu Suriye'de, savaşla birlikte 5,3 milyonu ülke dışına olmak üzere, 11 milyona yakın insan yaşadığı yeri terk etmek zorunda kalmıştır.

Etnik ve dinî anlamda gerek ülke içindeki yer değiştirmeler gerekse ülke dışına kaçışlar, basit biçimde savaşın bir sonucu olmaktan ziyade, savaşan tarafların bilinçli bir taktiği olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani başta rejim güçleri ve müttefikleri olmak üzere, Suriye iç savaşına taraf olan güçler, rakiplerini ve onların sivil desteğini yok etmek üzere gelişigüzel bombardımanlar ve katliamlarla demografik yer değiştirmeleri taktik olarak kullanmaktadır. Buradaki temel amaç, hem kendisine düşmanlık potansiyeli taşıyan grupları yok etmek hem de kendi etnik ya da dinî grubu için homojen yaşam alanları oluşturmak veya var olanları genişletmektir. Kıyı bölgelerdeki Sünni kasabaların ya da Şam'daki Alevi ağırlıklı yerleşim yerlerinin 2011'den itibaren yerle bir edilmesi ile başlayan süreç, Kürt silahlı unsurların DAEŞ'ten aldıkları bölgelerdeki Arapları 2016 yılından itibaren yerlerinden etmesi ile zirve noktasına ulaşmıştır. Daha önce de DAEŞ, ele geçirdiği tüm bölgelerdeki etnik veya dinî grupları benzer şekilde ya öldürmüştü ya da göçe zorlamıştır.

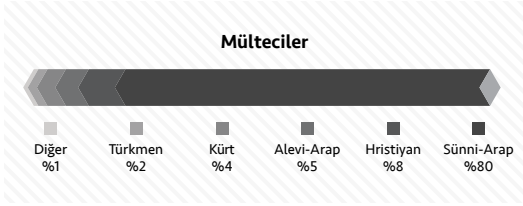
Savaş öncesi ülkenin demografik yapısı, tarihsel ve coğrafi arka plana uygun olarak Sünni Arap çoğunluk tarafından oluşturulmuştu. Yani savaş öncesinde ülkenin hemen her yanında Sünni bulmak mümkündü. Bu durum günümüzde kısmen korunmakla birlikte, Sünnilerin ve Alevilerin yaşadığı bölgelerdeki nüfus yoğunluklarında önemli değişimler olmuştur. Sünnilerin ülke içindeki oranı neredeyse %6'lık bir düşüş göstermiş, buna karşın ülkedeki Alevi ve Şiiilerin oranı göreceli olarak artmıştır (Grafik 1).

Grafik 1

Kimi bölgelerde ise, etnik ve mezhebî kimlik korunmakla birlikte, bu grupların etkinlikleri zayıflamıştır. Örneğin Sünni Arapların en yoğun olduğu Halep ve Hama kentleri savaş sürecinde yaşanan göçler nedeniyle hem nüfusunun büyük bölümünü kaybetmiş hem de bu nüfusu oluşturan Sünnilerin niteliğinde zayıflama yaşanmıştır.

Yer değiştirmelerin önemli bir bölümü daha güvenli görülen bölgelere doğru olsa da bu güvenli bölge seçiminde etnik ve dinî aidiyetler belirleyici rol oynamaktadır. Örneğin Sünnilerin büyük bir bölümü rejimin kontrolündeki bölgelere gitmekten yurt dışına çıkmayı ya da Sünni muhaliflerin kontrolündeki bölgelerde kalmayı tercih etmektedir. Ülke demografisi ve mezhebî yapısında yaşanan bu dönüşümü gerek yurt dışına çıkmış mültecilerin gerekse ülke içinde yer değiştirmiş iç göçmenlerin kimlikleri üzerinden doğrulamak da mümkündür. Savaş boyunca Suriye'yi veya yaşadığı yeri terk etmek zorunda kalan sivillerin %80'inini Sünni Araplar oluşturmuştur. (Grafik 2)

Grafik 2

Rejimin kontrolündeki özellikle büyük şehirlerde ve bölgelerde, yaklaşık 10 milyon insan yaşamaktadır. Bunların etnik ve mezhebî yapısına bakıldığında savaşın çirkin ayrımcı yüzü daha iyi ortaya çıkmaktadır. Buna göre rejimin kontrolündeki nüfusun önemli bölümünü (%58) hâlâ Sünni Araplar oluşturmakla birlikte, Alevi ve Şiiilerin oranı %10'lardan %30'lara çıkmıştır.

Birçok mülteci, savaş bittiğinde yaşadığı topraklara geri dönmek istese de sahadaki gerçeklik bunun çok da kolay olmayacağını göstermektedir. Zira savaşan taraflar ellerinde tuttıkları coğrafi alanları hızla etnik ve dinî bir temizliğe maruz bırakmaktadır; dolayısıyla eski sahiplerinin buralara geri gelmesine razı olmayacaklardır.

Tüm bu sosyal ve siyasi dinamikler gölgesinde Esad'a yönelik İran ve Irak desteğinin çok iyi analiz edilmesi gerekmektedir. Bu desteğin mezhebî, stratejik, siyasi, ekonomik, askerî ve daha onlarca sebebi olduğundan, meseleyi tamamıyla bir Şiilik dayanışması olarak yorumlamak yanlıştır. İran'ın bugün Suriye, Irak, Yemen gibi ülkelerde Şii veya Alevi gruplara desteğini, kendi Şii varoluş alanını korumak için yaptığına kuşku yoktur. Ama bunu

sadece Sünnilerle savaş adına yaptığı şeklinde yorumlamak, aşırı bir yaklaşım olacaktır. Aradaki fark şudur: İran, Şii bir devrim gerçekleştirmiş ve bu devrimi korumak için de başından itibaren birçok manevra yapagelmiştir. Ama bu manevraların neredeyse yarısı Suudi Arabistan ve onun müttefiki Arap rejimlerine karşı olmuştur. Dolayısıyla İran ile Suudi Arabistan arasındaki siyasi (ve kısmen dinî) rekabet, basit bir Şiilik-Sünnilik rekabeti değildir. Bu nedenle de iki ülke arasındaki çekişmede İslam dünyasının her seferinde taraf tutması zorunluluğu yoktur. Kaldı ki Suudi Arabistan'ı tutmak, otomatik olarak Sünniliği ya da Sünnilerin çıkarlarını savunmak anlamına da gelmemektedir.

Bu bağlamda İran'ın Suriye rejimine desteğini de -bölümün başında işaret edildiği gibi- son 40 yıldır bölgedeki hemen her olayda kendini gösteren stratejik tercihlerle ilgili okumak daha gerçekçi olacaktır. Bölgede akan kanın sorumlusu öncelikle Esad hanedanlığıdır, ona destek verenler de buna ortak olmaktadır. Bunu eleştirmek ve sona ermesi için gerekenleri yapmak önemli bir sorumluluktur. İran'ın Suriye'deki rejimle dayanışmasını Sünniliğe karşı bir Şii dayanışması olarak yorumlamak yerine, bölgesel çekişmede Suriye-İran arasındaki stratejik ortaklık olarak yorumlamak ve mezhebî gerilimin bir parçası olmaktan çıkarmanın yolları aramak gerekmektedir. Bunun ötesinde Esad rejiminin en önemli destekçisinin Rusya olduğu da unutulmamalıdır. Bu noktada, İran'a duyduğu öfkenin onda birini Rusya gibi emperyalist bir devlete karşı duymayan kişilerin

mezhebî fanatizmi körükleyen tutumları dikkatle izlenmelidir.

İsrail tehditleri sürdüğü müddetçe İran'ın Suriye gibi bir partnerden vazgeçmesinin mümkün olmadığını da görmek gerekmektedir. Yine Doğu Akdeniz'deki güç mücadelesi göz önüne alındığında, İran ve Rusya'nın böyle bir avantajdan vazgeçmesini beklemek de hayal olacaktır. Bölgede kartların yeniden karıldığı ve tasfiyelerin birbirini izlediği bu denklem içinde Şii ve Sünnilerin birbirleriyle uğraşmaları ne Suriye'de akan kanı durduracak ne de Ortadoğu'nun geleceğine yönelik senaryoları ümmetin lehine çevirecektir.

Sorunun gelmiş olduğu boyut itibarıyla Suriye'de nihai barış ve istikrar hedefine ulaşılması kısa vadede mümkün görünmese de bunun sağlanması ve akan kanın durdurulması için hedefler koymak çok daha gerçekçi olacaktır. Bu açıdan Suriye muhalefetinin de en asgari düzeyde razı olacağı ara çözümler üretilmesi önemlidir. Batı inisiyatifindeki Cenevre süreci Suriye barışı için önemli bir girişim olsa da bu görüşmeler sonucu ortaya çıkacak yeni ülkede tüm tarafları mutlu edecek bir sistem oluşturulamayacağı, ülkenin Batı'nın çıkarlarını koruyacak bir garnizon devlet olarak kurgulanacağı açıktır. Bu nedenle bu süreçten mezhebî bir barış beklemek çok zordur. Öte yandan Astana süreci, çözüm için Türkiye ve İran'ın yakın iş birliğini getirdiğinden, ülkede daha fazla kan akıtılmaması konusunda daha yapıcı olabilir. Suriye konusunda Türkiye, muhalefete desteğini sürdürse bile, sorunun çözümünde en önemli aktörlerden olan İran ile birlikte mezhebî tansiyon-

nun düşürülmesi noktasında inisiyatif almalıdır. Batılılara ya da Suudi Arabistan gibi ülkelere bırakılmayacak kadar önemli olan bu mesele, ülkenin geleceğinin inşasına da katkı sağlayacaktır.

Dar görüşlü Arap rejimleri, İran'a darbe fırsatı olarak gördüklerinden Suriye'nin yok olması paahasına Batılı tezlere destek verirken, İran ve Irak da kendi stratejik kazanımları adına Esad'ın iktidarda kalması için var güçleriyle çabalamaktadır. Batılı ülkeler ise, Müslümanların birbirleriyle savaşmasının kendilerine sağladığı güven ve huzur sayesinde bölgedeki kaosu olabildiğince uzaması için tüm imkânları kullanmaktadır. Şu aşamada Suriye için sihirli bir formül olmadığından, sağduyulu devletlerin en azından ülkedeki mezhebî tansiyonu azaltacak her türlü çabayı ortaya koyması gerekmektedir.

Suriye'de nihai senaryonun nasıl şekilleneceğini tek bir aktörün belirlemeyeceği ortadadır. Bölgede ne Esad, ne İran, ne muhalifler, ne Türkiye ne de diğer uluslararası aktörler tek başına söz sahibidir. Bu sebeple hem Suriye halkının hem de genel olarak tüm bölge Müslümanlarının maslahatına olacak yakın, orta ve uzun vadeli planların hakkaniyetle ve ivedilikle kurgulanması gerekmektedir. Suriye'de yakın vadede mezhebî çatışmaların sonlandırılması, orta vadede akan kanın durdurulması, uzun vadede ise tüm bölgede Batı'nın kirlî ellerinden korunmuş bir barış ve kardeşlik ortamının tesis edilmesinin hedeflenmesi, bugün için uzak bir hayal gibi görünse de bölge halkları adına en doğru kurgulamadır.

İran

Nüfusunun %90'ı Şii'lerden oluşan İran'da tüm hukuk Şii mezhebine dayanmaktadır. Devletin kurucusu İmam Humeyni, başlarda Şii-Sünni yakınlaşmasını savunduysa da 1979 devriminden bu yana bu konuda umut verici ciddi adımlar atıldığı söylenemez. Ülke nüfusunun küçük bir bölümünü oluşturan Sünnilerin çoğu doğudaki Belucistan ile kuzeybatıdaki Kürdistan eyaletlerinde yaşamaktadır. 1 milyondan fazla Sünni Müslüman'ın yaşadığı Tahran'da büyük bir Sünni camisi yoktur; sadece namaz kılmak için ayrılmış mekânlar ve apartman daireleri bulunmaktadır. Sünnilere cami sözü veren Muhammed Hatemi de iktidarı sırasında bunu sağlayamamıştır. Sünnilerin büyük oranda Beluç, Arap ve Kürt olmaları, soruna etnik bir boyut da katmaktadır. İran'da Sünnilerin devlet kademelerinde yükselmeleri ve önemli pozisyonlara gelmeleri de mümkün değildir.

Kendi ülkesindeki Sünnilere yönelik karnesi düşük notlarla dolu olan İran'ın içeride koyu bir Şii politika uyguladığına kuşku yoktur. Bu Şii algının dış politikayı yönlendirmesi, Şii mezhebinin yayılması için birtakım kültürel ve politik girişimlerde bulunulması da bu yönüyle şartıcı değildir.

Bununla birlikte İran rejimi, geçmişte İslam dünyasındaki kimi krizlerde çok kötü sınavlar vermiştir. Örneğin Rusya'nın Çeçen işgalinde Rusya'ya yakın durmayı tercih etmiş, Afganistan'daki iç savaşta kendine yakın gruplara (Hazaralar) destek vererek Şii mevzilerini korumaya çalışmıştır. İdealist söylemleri bir yana, uygulamalarına bakıldı-

ğında, İran'ın dış politikada kendi ulus devletinin stratejik çıkarlarını öncelediği ve Şii toplulukların siyasallaşması ve yayılması için sistematik bir çalışma yürüttüğü rahatlıkla görülmektedir. İran'ın ümmetçi görünen dış politika söyleminin ardında, sahada tam tersi bir stratejinin uygulandığı da gizli saklı değildir. İran, 2006-2008 yılları arasında Irak'taki iç savaş sırasında akan kanı azaltabileceği hâlde, diğer Arap ülkeleriyle mevzi savaşına girmiş ve binlerce masumun ölümünde pay sahibi olmuştur. Arap Baharı sürecinde Suriye ve Yemen'deki politikaları da, gerekçesi her ne olursa olsun, zalimin yanında konumlanıp binlerce sivilin katledilmesi ile sonuçlanmıştır. İran açısından bu iki savaşta Alevi ve Şii grupları desteklemesiyle ilgili olarak bir sürü jeopolitik ve dinî gerekçe ileri sürülebilir. Ama günün sonunda görünen şu ki, İran, Suudi Arabistan ile yürüttüğü bölgesel savaşında her yolun ve müttefikin mübah olduğuna inanmaktadır.

Söz konusu gerçekleri belirtmekle birlikte, bilmemiz ya da sürekli gündemde tutmamız gereken doğrular sadece bunlar mıdır? Yani İran'ın dış politikası sadece Şiiliği yayma, sadece Şiileri savunma, Müslümanları öldüren rejimlerle stratejik ittifaklar kurma üzerine mi inşa edilmiştir? Elbette hayır. Dış politikasının diğer boyutlarına baktığımızda İran'ın bölgede İsrail'e karşı ciddi bir muhalefet yürüttüğünü görürüz. Seçici davranışa da Filistin davasına yaptığı maddi yardımlar, vermiş olduğu lojistik destek, İslami direnişin her yerden dışlandığı bir ortamda Filistinlilere verilmiş olan moral motivasyon da yine aynı dış

politikanın ürünüdür. İran'ın bugün uluslararası ambargoya uğramasının tek sebebi, Şii bir devlet olmasıyla ilgili değil, Siyonizm'e karşı açık bir tutum ilan etmiş olmasıyla ilgilidir.

Bölgedeki bütün Amerikan müttefiki Arap ülkeleri tarafından tepkiyle karşılanan İran rejimi, Ermenistan, Suriye ve Rusya gibi karnesi kötü ülkelerle yakınlaşıp sahada söz geçirebileceği Şii milis güçlerine dayanarak var olmaya çabalamıştır. İran'ın, devrimden hemen sonra komşu ülkeler tarafından dışlanması, bugünkü mezhepçi politikaların ortaya çıkışında önemli rol oynamıştır.

İran'da Sünnilerin ciddi bir baskı altında tutulduğu kimse için sır değildir. Her yıl önde gelen bazı din adamlarının tutuklanması yahut suikasta uğraması, bölgenin Sünniler için oldukça riskli olduğunu gösteren unsurlardan sadece birkaçıdır. Ancak Tahran yönetiminin kendi ülkesindeki Sünnilere yönelik kötü muamelesini eleştirirken Arap ülkelerindeki Şiiilerin gördüğü aşağılanmayı, hapis cezalarını ve cinayetleri de aynı hakkaniyetle görmek ve eleştirmek gerekmektedir. Zira bölgemizdeki tüm mezhebî çatışmalarda tek bir tarafı suçlu ilan etmek sorunun çözümünü de zorlaştırmaktadır. İran'ı dış politikada mezhepçi davranmaya iten unsurlar büyük oranda bölgedeki Arap monarşileri olduğundan bu sorunun çözümünü bulacak olan da büyük oranda bu ülkelerdir.

Emperyalist güçler tarafından yeterince baskı altında olan İran perspektifinden bölgedeki gelişmeleri anlamaya çalışan biri, Arap Baharı denilen süreci kuşkuyla karşılayacaktır. Zira Tahran'a

göre, bölgeye daha fazla demokrasi getireceği iddia edilen bu süreç, çifte standartlarla doludur. Suudi Arabistan gibi diktatör bir rejime demokrasi baskısı yapılmazken, İsrail karşıtı muhalefete ev sahipliği yapan Suriye'nin köşeye sıkıştırılması, İranlı sıradan bir Şii bireyin gözünde dahi sürece kuşkuyla yaklaşmak için yeterlidir. Özellikle Bahreyn'deki demokrasi taleplerinin bastırılmasına ses çıkarmayan Batı'nın bu çifte standartlı tutumu, son yıllardaki Şii uyanışını tetikleyen unsurlardan biri olmuştur.

İran'ın dış politika öncelikleri arasında Şiiliğin bulunması, "Ortadoğu'daki her yanlış işin arkasında İran'ın olduğu tezini ispatlamak ve Tahran'ı baş düşman ilan etmek için yeterli mi?" sorusunu hakkaniyetli bir şekilde yanıtlamak gerekmektedir. İslam tarihi boyunca yaşanmış olan Şii-Sünni çekişmesi bugün de kendini tekrar etmektedir. 11. yüzyılda Sünni ve Şii devletlerin birbiriyle kavgası, Kudüs'ün haçlılar tarafından işgalini kolaylaştırmıştı. 16. yüzyılda Osmanlı ve Safavi devletleri arasındaki çekişme ise, Avrupa yayılcılığını kolaylaştıran bir rol oynamıştı. Bugün de aynı tarihsel hatayı yaparak birbirini ihanetle suçlayıp Batı'nın öncelikli tehdit olduğu fikrini görmezden gelen marjinal söylemlerin yükseldiği bir sürece tanıklık ediyoruz. Yaşanan siyasi çekişmeyle ne Şiiliği ne de Sünniliği bitirmek söz konusu olacağına göre, meseleye insafli bir gözle bakıldığında büyük tabloda asıl uğraşılması gereken düşmanın ABD, İsrail ve Batılı emperyalistler olduğu görülecektir.

Irak

Sünni bir devlet olan Osmanlı yönetiminin sona ermesiyle Irak'ta kurulan İngiliz sömürge idaresi, yüzyılların devlet geleneğini sürdürüp Sünni Arap elitler aracılığı ile ülkeyi yönetmiştir. Osmanlı'ya bağlı olduğu yıllarda bölgede etnik ve mezhebî aidiyetler büyük bir sorun oluşturmaya da yeni kurulan küçük Irak Devleti'nin nüfusunun önemli bir bölümünü Şii Araplar teşkil etmiştir. Birbiriyle tamamen farklı kültürel aidiyetler taşıyan Kürt, Sünni Arap ve Şii Arap unsurları Irak Devleti adı altında birleştiren İngilizler, böylece bölgede çarpık bir siyasi yapının da temellerini atmıştır.

Irak'ta 1920 yılından itibaren rejimlerin niteliği (krallık, cumhuriyet ve diktatörlük gibi) değişmekle birlikte, yönetici elitin, politikacıların ve bürokrasinin Sünni Arap kimliği baskın karakter olarak kalmıştır. 2003'e kadar süren bu durum, Amerikan işgali ile birlikte yerini sancılı bir değişim sürecine bırakmıştır. 1935-1936'daki Şii isyanlarından itibaren ülkedeki tüm rejimler ve özellikle Baas idareleri, Şii'leri hep ezmiştir. Saddam döneminde Aşura dâhil bütün Şii törenleri yasaklanmış, Şii'lerin önemli liderleri vahşi biçimde öldürülmüştür. Özellikle İran'la savaş sırasında (1980-88) Şii'lere duyulan güvensizlik, onları daha da yabancılaştırmış ve binlerce kişinin İran'a göç etmesine neden olmuştur. 1991 Körfez Savaşı'ndan sonra Saddam'a karşı başlayan Şii isyanı, 50.000'den fazla insanın ölümüne yol açmıştır. Aynı tarihte isyan eden Kürt gruplar, Batılı ülkeler nezdinde Şii'lere göre daha ayrıcalıklı muamele görmüştür.

İşte tüm bu tarihsel arka plan, kendine Sünni görüntü veren Saddam diktatörlüğünün 2003 yılında yıkılışı sonrasında intikam duygularıyla dolu bir Şii militarizminin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu süreçte siyasi alanda Saddam'ın Baasçı sistemini tasfiye adına bütün Sünni siyasetçiler, bilim adamları, iş adamları, sanatçılar vd. hedef hâline getirilmiş; binlerce kişi ya öldürülmüş ya da ülkeyi terk etmek zorunda bırakılmıştır. Askerî alanda ise, Amerikan işgalinin ilk günlerinde bazı Şii ve Sünni grupların beraberce başladıkları direniş ve dayanışma uzun sürmemiş ve özellikle 2006 yılında Şiilerce kutsal sayılan el-Askerî Türbesi'nin bombalanması sonrasında taraflar arasındaki bağlar tamamen kopmuştur. Üstelik bu tarihten itibaren başlayan kirli iç savaşta, binlerce insan hayatını kaybederken yüz binlercesi yaralanmış, yüzlerce Şii ve Sünni camisi yerle bir edilmiştir. Sünnileri temsil etmeyen aşırı grupların Şiileri hedef alan saldırılarına karşın, Şiilerin tümünü temsil etmekten uzak militan Şii grupların Sünni sivilleri vahşi biçimde katletmesi, ülkede geri dönüşü imkânsız bir kaos yaratmıştır.

Kuşkusuz Irak'ta Şii-Sünni çatışmasının Amerikan işgali altında yaşanmış olması, bütün suçu işgalcilere atarak olayları Iraklıların bizzat kendilerinin yaptığı gerçeğini değiştirmemektedir. Irak'ta 2006-2009 yılları arasındaki katliamları gerçekleştiren genç ve orta yaş (20-40) Sünni Iraklıların ya da yabancı Arap savaşçıların hepsi, 1979 yılından sonraki dönemde tamamen İran ve Şiilik düşmanı olarak yetişen bir kuşağın temsilcileridir.

Diğer yanda ise, İran'da doğup büyüyen ve Saddam'ın şahsında Sünniliğe düşman olarak yetişen ve Ortadoğu'daki her olayı Suudi Arabistan'ın bir fitnesi olarak gören Iraklı Şii sürgünlerin çocuklarından oluşan militan bir kuşak bulunmaktadır. Birbirine öfke besleyen bu iki grup, 2006'dan sonra ABD'nin kurduğu sahnede hesaplaşmaya başlayınca İslam tarihinin en kanlı iç savaşlarından biri yaşanmıştır.

Aradan geçen süre içinde Irak, birçok gelişmeye sahne olmuştur. İslam tarihindeki kanlı savaşları anımsatırcasına Şii ve Sünni radikal militanlar birbirlerinin kanını dökerken, siyaset sahnesinde İran etkisi, DAEŞ hâkimiyeti, Kürt ayrılıkçılığı, Arap Baharı gibi gelişmeler karmaşık bir tablo ortaya çıkarmıştır. Geline aşamada, Şii ve Kürt yönetimlerince marjinalleştirilmiş olan Sünni kesimler, öteden beri karşı çıktıkları Irak'ın parçalanma senaryolarına dahi sıcak bakmaya başlamıştır. Bu kabulde, Sünni toplumun Irak'taki iç savaşın artık kaybedildiğini düşünmesi de önemli rol oynamaktadır. Zira bugün Bağdat dâhil birçok kentte Sünnilerin ağırlığından bahsedilememektedir. Hasılı Irak'ta Osmanlı sonrası oluşturulan yapı tamamen dağılmıştır ve yeniden kurulması da mümkün değildir.

Böylesi bir tablodan iç barış çıkarmak da olası görünmemektedir. Bütün bu gerçekler ışığında, Irak'ın uzun vadede parçalanmasının uzak bir ihtimal olmadığını söylemek de abartılı bir tahmin olmayacaktır. Öte yandan Irak'ta yaşanan bu sürecin yıkıcı etkilerini kendi içinde tutmak da

imkânsızdır. Karamsar süreçteki Irak, Şii-Sünni ilişkileri yönünden tüm Ortadoğu bölgesinde bölgenin etkisi yapmaktadır. Buradaki acı tecrübe artık her bölgede güvensizliği besleyen temel örneklik hâline gelmiştir. Bunda suçlu olanlar ise hem yerel hem de bölgesel aktörlerin tamamıdır. Tepelerinde emperyalist işgal dururken bile birbirlerini öldürmekten kaçınmayacak kadar fanatikleşmiş bir neslin eline geçmiş olan Irak'ta, bu aktörleri destekleyen bölge ülkeleri Şii ya da Sünni kimlikleriyle ön plana çıkmış olsalar da gerçekte İslami bir kimlik taşımadıkları çok açıktır.

Irak'ta Şii-Sünni ilişkilerinin geleceği Suriye savaşının sonucuna göre daha netlik kazanabilir. Irak'taki rejimin Esad'a, Iraklı Sünnilerin ise Suriye muhalefetine yakın görüldüğü bu denklem içinde, hangi tarafın yandaşı Suriye'de savaşı kazanırsa Irak'taki izdüşümü de ona göre şekillenecektir. Suriye'den bağımsız düşünüldüğünde Irak, tarihteki Emevi ve Abbasi dönemi Şii-Sünni çatışmalarındaki geleneksel rolünü yeniden oynamaya başlamıştır. Necef ve Kerbela gibi iki önemli Şii merkezine ev sahipliği yapan ülkede, tarihsel kinin sürekli beslenmesi çok da zor değildir.

Irak siyasetinde İran'ın etkisi gün geçtikçe artmaktadır. Ülkede Şii partilerin ağırlıkta olduğu, Sünnilerin ise muhalif azınlık olduğu (belki de ikinci sınıf muamele göreceği) bir dönem başlamıştır. Burada yeni fitneler çıkarıp medeniyet içi çatışmanın şiddetini arttırmak mümkün olduğu gibi, zararın neresinden dönülürse kârdır demek de imkân dâhilindedir. Bu çerçevede insan hakları

mücadelesi üzerinden Sünnilerin haklarını koruyup siyasi ittifaklar kurarak Irak siyasetine yeniden ağırlık vermek akıllıca görünmektedir.

Lübnan

Şii-Sünni ilişkilerinin çatışma boyutuna ulaştığı bir diğer bölge ülkesi de Lübnan'dır. Ülke nüfusunun %60'ını teşkil eden Müslümanların oransal olarak yarısını Sünniler, yarısını da Şiiler oluşturmaktadır. Ancak sayısal olarak birbirlerine yakın olsalar da Şii ve Sünniler arasında siyasi ve askerî güç bakımından büyük bir dengesizlik bulunmaktadır. Sebebi ise, İran'dan aldığı ekonomik destek sayesinde güçlenen Şii kesimin, 1989 yılındaki Taif Anlaşması sayesinde elde ettiği ayrıcalıkla, ülke içindeki en büyük silahlı yapı hâline gelmiş olmasıdır.

Osmanlı dönemi boyunca yönetici elitin Sünni olduğu bölgede, 1920 yılından itibaren siyasal yapı, Fransız sömürge idaresi altında, tamamen değişmiştir. Bu süreçte Şiiler, Dürziler ve Hristiyanlar siyasal alanda güçlendirilirken ülke yönetimi, 1943'teki Ulusal Pakt sonrasında Hristiyanların en güçlü olduğu, Sünni ve Şiilerin ise eşit statüde birbiriyle rakip hâline getirildiği bir yapıya dönüştürülmüştür.

Fransızların 1946 yılında çekilmesinden sonra ülkede farklı dinî ve mezhebî unsurların birbirlerinin varlığını resmen tanıdığı ve nüfusları oranında temsil edildiği bir siyasal sistem kurulmuştur. Bu yönetim sisteminin en büyük açmazı ise, 1930'lu yıllardaki nüfus sayısına göre düzenlendiği için,

aradan geçen zamanda değişen demografiyi yansıtmakta zorlanmasıdır. Nitekim Sünni Müslüman nüfusunun Hristiyanları ve Şiileri geçmeye başladığı 1970'lerin başından itibaren ülkedeki sıkıntılar çatışmaya dönüşmüştür. Sünni nüfusun artışındaki en önemli etken ise, Lübnan'a gelen Filistinli göçmenler olmuştur. Bu nedenle Hristiyanlar ve Emel isimli Şii militan hareketi, 1975 yılından itibaren Filistinlilere ve onlara sahip çıkan Sünnilere karşı yıkıcı bir iç savaşa girişmiştir. 1979 yılındaki İran İslam Devrimi, Emel içindeki dindar unsurların 1982 yılında kopuşunu ve Hizbullah'ın doğuşunu getirdiğinde Lübnan'daki mezhebî kartlar yeniden karılmıştır. Bu süreçte Hizbullah'ın iç çatışma yerine dikkatini İsrail işgaline çevirmiş olması, ülkedeki Şii-Sünni ilişkilerine belirgin bir yumuşama getirmiştir.

İsrail karşıtı mücadelesi nedeniyle Lübnan'daki hemen tüm siyasi, etnik ve dinî grupların sempatisini kazanan Hizbullah, bir süre sonra ülke geleceğinde belirleyici bir politik figür hâlini almıştır. Bu duruma resmîyet kazandıran en önemli dönüm noktası ise, yukarıda da işaret edildiği gibi, 1989 yılında Lübnan iç savaşını bitiren Taif Anlaşması olmuştur. Bu anlaşma ile Lübnan'daki bütün milis güçleri silah bırakırken, Hizbullah bir istisna olarak İsrail'e karşı mücadele etmek şartıyla silahlarını korumuş, hatta yenilerini edinmiştir. Bu dönemde Sünni gruplar İsrail karşıtı mücadeleden el çektilerle kalmamış, siyasi ve coğrafi anlamda kendi alanlarına çekilmeye zorlanmış ve Güney Lübnan'daki direnişin kimliği tamamen

Şiileşmiştir. Özellikle 2000 yılında İsrail'in çekilmesinden sonra, Güney Lübnan'da tek güç hâline gelen Hizbullah, bölgede merkezî hükümetten daha güçlü bir görüntü vermeye başlamıştır. Ancak çok geçmeden, İsrail'e karşı direniş sayesinde kazandığı bu üstünlüğü, ülke içindeki siyasi rakiplerini ezmek için kullanmaya kalkınca, Şii-Sünni tartışmasını, hatta çatışmasını tetikleyen taraf olmuştur.

Bu dönüşüm sürecinde, İsrail'e karşı "İslami direniş" sloganı ile tüm Müslümanların haklı takdirini ve desteğini kazanan Hizbullah'ın İran ajandası ile hareket etmesi, üzerinde yükseldiği siyasi meşruiyet zeminini yok etmeye başlamıştır. İsrail'e karşı mücadele etmek üzere aynı dönemde Suriye ile geliştirdiği ittifak ilişkisi, 2005 yılındaki Refik Hariri suikastından sonra kader ortaklığına dönüşmüştür. Sünni Başbakan Hariri'nin öldürülmesi, yukarıdaki bölümde ifade edildiği gibi, sadece siyasi dengeleri değil ülke içindeki mezhebî dengeleri de geri dönülemez biçimde bozmuştur. Zira suikastın Beşşar Esad rejimi ve Hizbullah'ın ortaklığında yapıldığı iddiası, ülkede mezhebî fitnenin fitilini de ateşlemiştir.

Bu tarihten itibaren Lübnan siyaseti iki büyük bloğa bölünmüştür. Birinci blokta, Hizbullah'ın başını çektiği ve kendilerine "8 Mart Cephesi" diyen grup yer almaktadır. Bu gruba Sosyalist Parti ve Mişel Avn'a bağlı Maruni Hristiyanlar da dâhildir. Kendilerine "14 Mart Cephesi" diyen ve başını müteveffa başbakanın oğlu Saad Hariri'nin Müstakbel Hareketi'nin oluşturduğu grubun içinde

ise Hristiyan el-Kuvvet el-Lübniye grubu yanı sıra Ermeniler ve Dürziler yer almaktadır. Yani görünüşte ülkede tek başına homojen bir Sünni ya da Şii cephe söz konusu olmasa da çekişmenin lokomotif güçlerinin Şii ve Sünni partiler olduğu görülmektedir. İran ve Suudi Arabistan gibi bölgesel aktörlerin de dâhil olduğu bu çekişmede, birbirlerini alt etmek için her türlü ittifaka girebilen Lübnanlı gruplar arasındaki gerilimde, “mezhebî aidiyet” ciddi bir unsur hâline getirilmiştir. Bu bölümde Suriye rejimi de elbette ki 8 Mart Cephesi yanında yer almıştır.

2011 yılında Suriye iç savaşı patlak verdiğinde Hizbullah ile Suriye birlikteliği, bu çatışmanın bir uzantısı olarak kaçınılmaz bir ittifaka dönüşmüştür. Hizbullah, Suriye rejimi ile ittifakı kendisinin Lübnan’da yaşadığı sıkışmışlık hâlini aşmada fırsat olarak görürken, Suriye rejimi de yıllardır sahip çıktığı Hizbullah’a yaptığı yatırımların karşılığını beklemiştir. Siyonist rejimle savaştığı yıllarda, Hizbullah’ın Suriye yönetimi ile stratejik ittifakı çok da eleştirilmediğinden Esad rejimine desteğini sadece mezhebî yakınlığa bağlamak doğru olmayacaktır. Bu durum zalim bir rejime olan desteği değiştirmiyor olsa da nitelik olarak mezhebî kabuğundan soyutlamak, en azından mezhebî nefretin kabarmasını azaltacaktır.

O tarihlerde Ortadoğu ülkelerinin stratejik pozisyonlarına bakıldığında üç blok göze çarpmaktadır: Suriye, İran, Irak ve Hizbullah’ın bulunduğu cephe; Suudi Arabistan’ın başını çektiği Körfez

ölkeleri ve İsrail'in bulunduğu blok; Türkiye ve Katar gibi ölkelerin bulunduğu dengeleyici güçler. Bu üçlü yapı hemen tüm sorunlarda rakiplerine karşı benzer tepkiler geliştirirken, bu ortaklığı pekiştiren unsurlar içinde mezhebî yakınlık hep stratejik çıkarların gerisinde kalmıştır.

Bu denklem göz önünde bulundurulduğunda 2010 yılı koşullarında Hizbullah, Esad'a destek versin ya da vermesin, Suriye'deki rejimin gitmesi sonrasında sıranın kendisine geleceğini çok iyi biliyordu. Bu nedenle kendi varlığı açısından Hizbullah'ın Lübnan'daki geleceği Şam'ın kaderine bağlı görünüyordu. Öte yandan rakipleri olan Suudi Arabistan bloğu da (İsrail ve ABD'nin izniyle) ayaklanmanın başlarında, İran'ı ve dolayısıyla onun uzantısı olan Hizbullah'ı yok etmenin yolunu Esad rejiminin gidişinde görüyordu. Hasılı böylesi bir konjonktürde tüm aktörler kendi çıkarları için konum belirleyip savaşa müdahil olurken, haklıklarını ispatlama adına dinî, siyasi, ideolojik her türlü unsuru kullanmaya başlamıştır.

Burada temel sorunlardan biri, her iki tarafta da mezhepçi motivasyonla hareket edenler olmasına rağmen, bunu sanki sadece rakipleri yapıyormuş gibi karşı tarafı suçlayıcı bir unsur olarak kullanma kurnazlığıdır. Ülkede bir yanda kendisinin mezhepçi eğilimlerini Siyonizm karşıtlığı ile perdeleyen Hizbullah, diğer yanda ise selefin anlayışını hâkim kılma iddiasındaki tekfirçi gruplar yer almaktadır. Ancak söylemleri farklı olsa da her iki blok da aynı gerilime hizmet etmektedir.

Suudi Arabistan

Bugün İslam dünyasında Suudi Arabistan'ın katı mezhepçi tutumu ve İran alerjisi olmasa belki de Şii-Sünni ilişkileri bu denli gerilmeyecektir. Katı mezhebî bir anlayışla yönetilen Suudi Arabistan'da hâkim olan Vahhabi düşünce, Şii düşünceyi İslam dışı kabul ettiğinden, iki yüzyıla yakın bir süredir Şiiilerin yok edilmesi ya da asimile edilmesi için çabalamaktadır. Osmanlı sonrası, politik bir güç olarak 1924'ten itibaren kendi ideolojik devletlerine kavuşan Vahhabiler, sistematik olarak yürüttükleri bu mücadeleyi, 1979 İran Devrimi'nden sonra varoluşsal bir savaşa dönüştürmüştür. Suudi Arabistan'ın Şiilikle ilgili sorununda iki boyut bulunmaktadır: Bunlardan birincisi kendi ülke sınırları içindeki Şii azınlığın varlığı ve onlardan kendi rejimine yönelik hissettiği tehdit; ikincisi de dış politikada İran düşmanlığıdır.

Suudi Arabistan'daki Şiiilerin büyük bölümü, ülkenin kuzeydoğu ve doğu kesimlerindeki Kadif ve Avvamiye bölgelerinde yaşamaktadır. Ülke petrol kaynaklarının neredeyse tamamı Şii nüfusun yaşadığı bu bölgelerde bulunmaktadır. Buna karşın, işsizlik, fakirlik ve eğitim altyapısının en zayıf olduğu bölgeler de yine Şii nüfusun barındığı bu zengin topraklardır. Her türlü ayrımcılığa maruz kalan Suudi Şiiilerin üst düzey devlet kademelerine gelmesi de mümkün değildir. Mahkemelerde genelde Şiiilerin şahitlikleri dahi kabul edilmemektedir.

Arap Baharı sürecinde Suudi Arabistan'da hukuki hakların verilmesi talebiyle başlayan Şii protestoları demir yumruk siyasetiyle ezildiği hâlde,

ne İslam dünyasından ne de Batı'dan bu konuyla ilgili olarak Suudi rejimine yönelik ciddi bir eleştiri gelmiştir. Ülke içinde sayıları 30.000'i geçen siyasi tutukluların önemli bölümünü de Şii muhalifler oluşturmaktadır.

Bu koşullar nedeniyle Suudi Arabistan'daki Şii-lerin huzursuz olması için dışarıdan bir gücün ayrıca kışkırtmasına gerek yoktur. Sosyoekonomik adaletsizliğe ve ciddi bir ayrımcılığa maruz kalan Suudi Şii-lerin siyasi hareketleri, moral ve motivasyon olarak İran'dan ilham almakla birlikte, pratik anlamda lokal olaylarda doğrudan İran parmağı olduğunu söylemek mümkün değildir. Hatta bölgedeki Arap Şii-lerin önemli bir bölümünün İran'a sempati duymadığı bile söylenebilir.

Suudi Arabistan, sadece kendi ülkesindeki yüz binlerce Şii vatandaşını ezmesi bir yana, Fars Körfezi'nde yaşanan stratejik rekabette etrafına topladığı küçük devletçiklerle samimiyetten uzak bir Sünni(!) fedailiği görüntüsü vermektedir. Hatta ülkenin statükocu yapısı, belki de İran'dan daha fazla oranda Ortadoğu'yu riske atan bir potansiyel taşımaktadır.

Suudi Arabistan'ın İran karşıtlığını yumuşatmak için geçmişteki denemelerin hiçbirinden sonuç alınamamıştır. Muhammed Hatemi döneminde başlayan üst düzey görüşmeler nihayetsiz kalırken, 2007 yılında Suudi Kralı Abdullah ile İran Cumhurbaşkanı Ahmedinejat Irak'taki iç savaşın yol açtığı mezhebî tehlikeyi azaltma amacıyla bir araya geldiyse de imzalanan memorandum kâğıt

üzerinde kalmış, hatta daha mürekkebi kurumadan çöpe atılmıştır.

Bugün bütün İslam dünyasında yaşanan Şii-Sünni gerilimindeki kışkırtıcı taraflardan biri İran ise, diğeri Suudi Arabistan'dır. İran'ın stratejisi, dünyanın farklı bölgelerinde "sesiz biçimde yeni Şii nüfuz alanları oluşturmak" diye ifade edilecek olursa, Suudi Arabistan'ınki de "tekfir ve ekonomik baskı ile İslam dünyasında İran karşıtı bilinci yükseltme" olarak özetlenebilir. Suudi Arabistan'ın İran ve Şiilik karşıtlığı sadece Ortadoğu'daki sorunlarla sınırlı değildir. Suudi Arabistan ve Körfez'deki propaganda merkezleri, yayınladıkları Şiilik karşıtı kitapları dünyanın farklı bölgelerine göndermektedirler. Bunun yanı sıra farklı ülkelerdeki tercüme faaliyetlerine verdikleri maddi yardımlarla Şiilik karşıtı kitapların her yere ulaşmasını dinî bir görev olarak desteklemektedirler.

Düşünsel etkiler bir yana Suudi Arabistan, sahip olduğu maddi servet ve nüfuz sayesinde İslam ülkeleri üzerinde politika oluşturma sürecinde müdahil olma kanallarına sahiptir. Körfez bölgesindekilere ilave olarak Mısır'dan Pakistan'a kadar birçok ülke, bağımlılık ilişkisinden dolayı ekonomik olarak Suudi Arabistan'ı kızdıracak politikalarından kaçınmaktadır. Yüz binlerce yabancı işçi barındıran Suudi Arabistan, İslam dünyasındaki birçok ülke ekonomisinin gölgedeki finansörü konumundadır.

Yeni Veliht Kral Muhammet bin Selman'ın da tıpkı kendisinden önceki yöneticiler gibi İran'a

karşı, ABD ve İsrail ile dahi iş birliği yapacak derecede nefret beslediği ortadadır. Birçok uzmanın belirttiği gibi, inanç meselesi olarak algılanan ve üzerine kavga edilen birtakım itikadi meseleler, aslında erken dönem siyaset tartışmaları sonucunda ortaya çıkmıştır. Günümüzde de Suudi Arabistan'ın bayraktarlığını yaptığı tekfirci mücadelenin bu anlamda devletler arası siyasi rekabeti perdeleme ve iç politikadan kaynaklanan sorunları sindirme amacı taşıdığı görülmektedir.

Arap Baharı ile birlikte ortaya çıkan yeni çatışma alanları, insani sorunlar, ekonomik geri kalmışlık ve sosyal adaletsizlik, bölge toplumları içindeki radikalleşme eğilimlerini tetiklemektedir. Bu huzursuzlukları yok etmeye çabalamak yerine, İslam'ı kurtarma bayraktarlığı adı altında şiddeti besleyen aktörler, kargaşa ortamının kendilerine sağladığı avantajlar sayesinde nüfuz alanlarını genişletmeyi tercih etmektedir.

Yemen

Yemen'de Şiilik, dışarıdan ilk bakışta anlaşılması zor ama köklü bir geleneğe sahiptir. 1962 yılında askerî bir darbeyle iktidardan uzaklaştırılıncaya kadar Şii-Zeydi krallar neredeyse ülkenin en etkili siyasetçileri olmuştur. Osmanlı döneminde dahi bölge yerel Zeydi yöneticiler eliyle kontrol altında tutulmuştur. Osmanlı otoritesinin sarsıldığı 20. yüzyılın başlarında, İmam Yahya liderliğinde kendi devletlerini kurmak üzere harekete geçen Zeydiler ülkenin kuzey bölgelerinde, İngiliz işgalciler ise güneydeki kıyı bölgelerinde hâkimiyet

sağlamıştır. Böylece Osmanlı sonrası dönemde, Yemen toprakları iki parçaya bölünmüştür. Kuzey ve Güney Yemen arasındaki ayırım, farklı siyasal gelişmeler olsa da, bir şekilde 1991 yılına kadar sürmüştür. 1994 yılında başlayan kanlı iç savaş, iki tarafın birleşmesiyle sona erse de ülkede mezhebî, etnik ve ideolojik ayrılıklar gücünü hep muhafaza etmiştir.

Yemen nüfusunun tamamına yakını Müslümanlardan oluşmakla birlikte bu demografik dokunun %60'ı Sünni, %35'i de Şii-Zeydi mezhebine mensuptur. Kendi bölgelerindeki siyasi otoritelerini tarihî süreç içinde Sünni yoğun yönetimlere bırakmak durumunda kalan Zeydiler, uzun yıllar merkezî bir devletin denetiminden de uzak kalmıştır. Kendi coğrafi yaşam alanlarında siyasi otoritenin kontrolü olmaksızın bir hayat süren bu gruplar, yoğun yerel aşiret gelenekleri içinde, inançlarını günümüze kadar taşımıştır.

Yaşadıkları kuzey bölgelerindeki bin yıllık siyasi hâkimiyetlerini 1962 yılında bağımsız Yemen Devleti'nin kurulmasıyla yitiren Zeydiler, o tarihten itibaren marjinalleştirilmiştir. Yemen'in içinde bulunduğu siyasi kargaşa ve iç savaşlar sürecinde, merkezî otoritenin kuzeydeki Sada kentinde yürüttüğü politikalara tepki olarak Hüseyin Bedrettin Husi tarafından militan bir hareket başlatılmıştır. Husilik hareketi olarak bilinen bu oluşum, başlarda Şeyh Hüseyin'e bağlı küçük bir grubu temsil ederken, zaman içinde nüfuz alanını genişleterek Şiilerin büyük bölümünün desteğini almaya başlamıştır.

1994 yılında, Yemen iç savaşı sırasında, Suudi Arabistan rejiminin çatışmalara müdahalesi önemli bir dönüm noktası olmuştur. Riyad yönetimi, Yemen'deki iç savaşın kendi sınırının hemen yanındaki bu Şii azınlık grubu güçlendirmesinden endişe ederken Zeydiler de Güney Yemen hükümetinin yanında savaşa dâhil olan Vahhabi ideolojinin Yemen'de güçlenmesinden kaygılanmaya başlamıştır.

İki taraf arasında artan güvensizlik, İran'ın bu gruplar aracılığıyla bölge politikalarına nüfuz girişi ile birleşince Husiler, iki bölgesel gücün çatışmasında stratejik bir aktöre dönüşmüştür. Yemen hükümeti, Suudilerin kışkırtmasıyla Husilerin lideri Hüseyin Bedrettin Husi'yi tutuklamak üzere harekete geçince, 2004 yılında başlayan çatışmalarda bir ay içinde aralarında Bedrettin'in de bulunduğu 1.000'e yakın insan hayatını kaybetmiştir. 2005 yılında yeniden alevlenen çatışmalar bu kez 2.000'e yakın insanın ölümüne yol açmıştır.

O tarihten itibaren Suudilerin Yemen hükümetine, İran rejiminin de Husilere verdiği destek sonucunda savaş, 2014 yılına kadar inişli çıkışlı bir seyir izleyerek devam etmiştir. Savaşta kimi zaman Yemen hükümet güçleri doğrudan rol alırken kimi zaman da hükümete yakın aşiret ve radikal gruplar aktif olarak yer almıştır. 2011 yılında başlayan Arap Baharı sürecinde Yemen'in içine girdiği yönetim krizi ve çatışma ortamı, Husilerin güç toplamasına yardımcı olmuştur.

Nihayetinde 2014 yılı Eylül ayında Husiler başkent Sana'daki hükümet binalarını ele geçirerek

yönetime kısmen el koymuştur. Yüzlerce insanın hayatını kaybettiği bu şehirdeki çatışmalar, daha gerilimli bir dönemin habercisi olarak görülmektedir. Zira Husilerin Yemen siyasetinde haddinden fazla güçlenmesi, doğrudan doğruya İran nüfuzunun artışı olarak görüldüğünden, sadece Suudileri değil Yemen içindeki Sünni aşiretleri de rahatsız etmektedir. Bir yanda Suudi Arabistan desteğindeki Yemen hükümeti, diğer yanda İran desteğindeki Husi hükümeti, öbür yanda aşırı görüşlere sahip dinî gruplarca elde tutulan bölgeler düşünülürken Yemen bugün üç parçalı bir yapıya bölünmüş durumdadır. Ülkedeki çatışma her ne kadar iktidarı ele geçirmek üzere yürütülen kanlı bir hesaplaşma olsa da aktörlerin mezhebî motivasyonları tüm süreci ele geçirmiş görünmektedir.

Bahreyn

Nüfusunun %98'i Müslüman olan Bahreyn'de, Müslümanların da yaklaşık üçte ikisi Şii, diğerleri ise Sünni'dir. İran ve Irak'tan sonra Körfez bölgesinde Şii nüfusun Sünni nüfustan fazla olduğu tek ülke Bahreyn'dir. Bahreyn'e karadan bağlantısı olan tek ülke ise, 1986'da yapımı tamamlanan Kral Fahd Köprüsü ile Suudi Arabistan'dır. Bölgedeki en zengin ülkelerden biri olan Bahreyn, aynı zamanda finansal bir merkez rolüne sahiptir.

Bahreyn'i özellikli kılan en önemli unsur kuşkusuz, Basra Körfezi'nde, tarihî Şii-Sünni geriliminin odağında bir ülke olmasıdır. Coğrafi konumu sebebiyle iki rakip devletin (Arabistan ve İran) tam

ortasında bulunan Bahreyn, her iki taraf için de büyük bir stratejik önem arz etmektedir. İslam dünyasında Şii-Sünni ihtilafının ortaya çıktığı 7 ve 8. yüzyıllardan itibaren Bahreyn, sürekli iki mezhep arasındaki güç mücadelesine sahne olmuştur. Bu toplumsal çatışmanın temelinde her ne kadar mezhepsel gerginlik olsa da sosyoekonomik adaletsizlikler de bu gerilimde büyük pay sahibidir.

Günümüzde ülkedeki mezhebî dengenin oluşumunu etkileyen en önemli dönüm noktası, 1783'te, dönemin Katar Emiri olan el-Halife ailesinin nüfusu Şii Araplardan oluşan Bahreyn'deki İran etkisini ortadan kaldırarak ülkeyi tümüyle denetimi altına almasıdır. Halife ailesi 1868'de İngilizlerle bir koruma anlaşması yaparak kendi iktidarını sadece dışarıdan gelecek saldırılara karşı değil, içeride Şii çoğunluktan gelecek hamlelere karşı da güveneye almıştır. Böylece yöneticilerin Sünni azınlık içinden seçildiği, buna karşın Şii çoğunluğun yönetimden uzak tutulduğu sıkıntılı bir yapı ortaya çıkmıştır. Bu istikrarsız durum bir asır sonra, 1968'de, İngilizlerin Bahreyn'den çekileceklerini açıklamasıyla, Bahreyn üzerinde hak iddia eden İran ve benzer iddialarda bulunan Suudi Arabistan arasında bölgesel bir sorun oluşturmuştur. Dönemin koşulları gereği, her ikisi de Amerikan müttefiki olan İran ve Suudi Arabistan, ülkenin geleceğinin Birleşmiş Milletler'in gözetiminde gerçekleşecek bir referandumla belirlenmesini kabul etmiştir. Bu karardan sonra, dönemin Şii dinî lideri Ayetullah Muhsin el-Hekim'i ikna eden Sünni yönetici İsa bin Salman el-Halife, referandumda bağımsızlık ka-

rarının alınması konusunda destek talebinde bulunmuş ve Şiilerle iyi ilişkiler geliştirileceğine dair güvenceler vermiştir. Yapılan referandumda Şiiler de bağımsızlıktan yana oy kullanmış ve Bahreyn 1971 yılında bağımsız bir ülke olmuştur.

Verilen sözlere rağmen ülkenin bağımsızlığından sonraki dönemde el-Halife yönetimi Şiilerin toplumsal ve siyasal alandaki etkisini sınırlandırma girişimlerinde bulunmuş, bunun sonucu olarak da ülkede 1980'lerden başlayarak günümüze kadar gelen bir Şii muhalif hareketi ortaya çıkmıştır. 1979'da İran'da yaşanan devrimin ardından, Bahreyn'deki Şiiler arasında da güçlü bir motivasyon ve hareketlenme ortaya çıkmıştır. Bahreynli Şiilerin beklentilerini boşa çıkarmayan yeni İran yönetimi, açıktan ve gizli olarak onlara destek vermeye başlamıştır. Aldıkları cesaretle 2000'li yıllara kadar dönemsel sokak gösterileriyle yönetime tepkilerini gösteren Şiiler, 1999'da Bahreyn emirinin ölmesi ve yerine oğlunun geçmesiyle birlikte başlayan uzlaşma görüşmelerine büyük ümit bağlamış, ancak bugüne kadar hâlâ istedikleri sonucu alamamışlardır.

İran korkusunun giderek arttığı 2000'li yıllarda, Bahreyn nüfusunun %65'ini oluşturmalarına rağmen Şiilerin ülke yönetimdeki payı %10'ların altına düşmüştür. Bu durum Bahreynli Şiiler arasında dışlanmışlık hissini ve huzursuzluğu daha da körüklemiştir. Bu dönemde ülkedeki Sünniler, Şiileri İran'ın politikalarına hizmet etmekle suçlarken Şiiler de Sünnileri dışlayıcı bir politika izlemekle itham etmiştir. 2011 yılında Arap Baharı

başladığında yeni bir ayaklanma denemesinde bulunan Şiiilerin en temel vurgusu; ekonomik, siyasi ve idari alanda Sünnilerle eşit temsil edilme talebi olmuştur.

Bu aşamada, Bahreyn’de yaşanan mezhepsel gerginliğin Ortadoğu’daki siyaseti zannedildiği kadar etkilemediği, aksine Bahreyn’in dış aktörlerin çekişmelerinden etkilenen bir ülke olduğu, özellikle dikkat çekilmesi gereken bir noktadır. Dolayısıyla Bahreyn siyasetinde, yaşanan mezhep temelli gerginliklerin sebep olduğu toplumsal olayların etkisi bir yana, İran ve Suudi Arabistan’ın güç mücadelesi temel belirleyicidir.

Bahreyn, Suudi Arabistan için son derece önemli bir ülkedir. Şöyle ki, ülkedeki Şii nüfusun herhangi bir hareketinin kendi ülkesindeki Şii nüfusa örneklik teşkil etme potansiyeli ve İran’ın Bahreyn üzerinden bölgede nüfuz elde etme ihtimali, Suudi Arabistan’ı Bahreyn’e müdahil olmaya itmektedir.

Bahreyn’de Şiiiler, politik ve idari açıdan mevcut demografik gerçeklerle bağdaşmayan bir temsil oranına sahiptir. Ülkede, ordu ve emniyet gibi bazı yönetim mekanizmaları Şiiilere neredeyse tamamen kapalıdır. Yaşadıkları bölgeler, Sünni bölgelelerine oranla ülkenin daha geri kalmış, daha az kalkınmış kesimleri olarak göze çarpmaktadır. Bu tür sorunların oluşturduğu sosyal eşitsizlikler, ülke siyaseti için sürekli olarak patlamaya hazır bir zemin ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca Bahreyn’de her iki tarafın da kurgulanmış tarih algısının esiri olduğu gözlenmektedir. Her iki kesimde de toptancı

bir anlayış hâkimdir. Şiiler Sünnileri tarihî süreçte işledikleri politik zulümlerle, Sünniler ise Şiileri hainlik ve suikastlarla anmaktadır.

Suudi Arabistan'ın 2011 yılındaki askerî müdahalesi ile Şii ayaklanması sindirilmiş ve olaylar durulmuş görünse de Bahreyn için Şii-Sünni çekişmesine dayalı gerilim alttan alta kaynama potansiyelini hâlen korumaktadır.

Pakistan

Pakistan, hem en kalabalık ikinci İslam ülkesi hem de en kalabalık Şii nüfusu barındıran ikinci ülkedir. Her iki mezhep mensupları, 1947 yılındaki bağımsızlığa giden süreçte iş birliği yapıp birlikte hareket etmiş olduklarından, İran Devrimi'ne kadar olan süreçte Pakistan'daki önemli yönetim birimlerine Şii veya Sünnilerin gelmesi konusunda bir sıkıntı yaşanmamıştır. Dolayısıyla ülkedeki mezhebî ayrışma ve dışlayıcılık 1980'lerden itibaren belirgin hâle gelmiştir.

İran'daki devrim sürecinde, bu ülkeye komşu üç ülkede (Pakistan, Irak, Türkiye) de birbirine yakın tarihlerde askerî darbeler yaşanmıştır. Pakistan'daki darbeyi gerçekleştiren Ziya ül-Hak, yürüttüğü kapsamlı dönüşüm programı çerçevesinde Sünni bir İslamlaşma siyaseti izlemiş ve bu sayede ülkedeki Şii politik gücü geriletmiştir. Ziya ül-Hak'ın politikalarına başkaldıran Şiiler, o tarihten itibaren gruplaşmaya başlamıştır. Özellikle 1987 yılından sonra tekerkirci ideolojilerin her iki mezhep taraftarları arasında güçlenmesiyle birlikte, karşılıklı saldırılar artmıştır.

Diğer ülkelerde olduğu gibi, Pakistan içindeki mezhebî gerilimde de ne yazık ki Suudi Arabistan'ın desteklediği bazı gruplara karşı İran'ın desteğindeki gruplar başı çekmiştir. Çatışmaların çoğu Pencap (Karaçi), Belucistan ve Azad Keşmir'de meydana gelirken, ülkede hemen her yıl Şii veya Sünni camilere yönelik kimler tarafından yapıldığı belli olmayan büyük bombalı saldırılar gerçekleştirilmiştir.

Pakistan'daki mezhebî ilişkiler, içerdiği şiddet nedeniyle Ortadoğu'nun bazı ülkeleri ile benzerlik gösterse de benzeşmeyen en önemli unsur, Pakistan'ın içinde bulunduğu stratejik coğrafya ile ilgilidir. Afganistan, İran, Hindistan, Keşmir ve Çin ile sınırı olan ülke, Asya'daki küresel büyük oyunun en kritik eşiğinde bulunmaktadır. Sahada birçok grubun birbiriyle çatıştığı bu bölge, küresel güçlerin operasyon alanı gibidir. Böylesi bir karmaşada, mezhebî motivasyonla eylem yaptığını savunan kimi grupların aslında küresel emperyalizmin mızrak ucu rolü oynadığı çok açıktır.

Sonuç

Peygamberimizin vefatından hemen sonra, İslam'ın ilk döneminde başlayan siyasi ihtilaflar, sonraki yüzyıllarda gelen nesillerin bu anlaşmazlıklar üzerinden inşa ettikleri yeni dinî söylem ve siyasi kutuplaşma nedeniyle Şii-Sünni çekişmesi olarak günümüze miras kalmıştır. İslam tarihi boyunca birbiriyle çekişen bu farklı anlayışlar, zaman içinde kendi alt versiyonlarını da oluşturmuştur. Bunlar içinde son derece katı düşünceler-

re sahip tektirici yaklaşımlar olduğu gibi, birbirini anlamaya çalışan mutedil yaklaşımlar da bulunmaktadır. Kavganın önemli bir bölümü de aslında fanatik boyutta taassup sahibi gruplarca yürütölmektedir. Bununla birlikte bu grupların kavgası üzerinden kendine siyasi ve dinî kazanç sağlayan farklı grupların varlığı da inkâr edilemez.

Temelleri yüzlerce yıllık bir birikime dayanan Şii-Sünni çekişmesinin sihirli bir formülle çözümü söz konusu değildir. Bu sorunun çözümü ne geçmişte daha kolay olmuştur ne de bugün birkaç girişim ve buluşma ile halledilebilecek kadar basittir. Bunun yerine çekişmeyi kanlı bir hesaplaşma olmaktan çıkarmak daha anlamlı görünmektedir. Yani her iki tarafın da birbirini tam anlamıyla kabul etmeyeceği kesin olduğuna göre, böyle bir imkânsız deneyerek zaman ve enerji kaybetmek yerine, çatışmalarını önlemek çok daha yapıcı ve akılcı olacaktır.

Dinî boyutu bir yana, bu çekişmenin siyasi düzeyde de birçok tarafı ve aktörü bulunmaktadır: Değişik partilerden silahlı gruplara ve devletlere kadar her birinin çıkarları ve mezhebî motivasyonları birbirinden farklıdır; dolayısıyla birbirlerinin mezhebî doğrularını kabullenmeleri de imkânsız görünmektedir. Ancak tarafların birbirini yok etme hırsı hem Müslömanların canına hem de geleceklerinin çalınması mal olmaktadır. Bu nedenle ne karşı tarafın yanlışlarını sayıp döküp herkesin kendi doğrularını sıralamasının ne de muhatabını tamamen düşmanlaştıırıp çatışmanın sorunun çözümüne herhangi bir katkısı vardır.

Şii ve Sünni meselesinin akidevi, fıkhi, siyasal, toplumsal, jeopolitik ve pratik anlamda birçok boyutu bulunmaktadır. Yüzlerce yıllık tarihî birikime sahip bu sorunun çözümü mümkün görünmediğine göre, izlenmesi gereken en temel strateji, tarafların birbirini öldürmesinin engellenmesidir. Bu strateji, sadece masumların hayatını korumakla kalmayacak, aynı zamanda Şii-Sünni çatışmasından nemalanan emperyalist güçlerin planlarını da boşa çıkaracaktır.

Şii ve Sünni meselesinin akidevi, fıkhi, siyasal, toplumsal, jeopolitik ve pratik anlamda birçok boyutu bulunmaktadır. Yüzlerce yıllık tarihî birikime sahip bu sorunun çözümü mümkün görünmediğine göre, izlenmesi gereken en temel strateji, tarafların birbirini öldürmesinin engellenmesidir. Bu strateji, sadece masumların hayatını korumakla kalmayacak, aynı zamanda Şii-Sünni çatışmasından nemalanan emperyalist güçlerin planlarını da boşa çıkaracaktır.